Enes Dedić, TOPONOMASTIČKA GRAĐA SREDNJOVJEKOVNE BOSNE
Historijska traganja, 15, 2015. [str.161-195]

UDK: 811.163.4(497.6)'373.21 "04/14"
Pregledni rad

TOPONOMASTIČKA GRAĐA SREDNJOVJEKOVNE BOSNE

Enes Dedić
Institut za istoriju, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

"*Šta god se događa na svetu sve biva na jednom mestu i u neko vreme, drukčije se ni pomisliti ne može. Niti bi to bila istorija, kad bi se pričalo nešto, ne kazujući gde i kad je bilo.*"

Бошковић С. 1866. 5.

◆

Na osnovu sačuvane toponomastičke građe i historiografskih ostvarenja autor nastoji dijagnosticirati metodološke uzuse i utabane kolosijeke kojih su se pridržavala ranija naučna dostignuća. U radu je prezentiran kritički osvrt i revalorizacija značaja proučavanja toponomastike srednjovjekovne Bosne za historijsku nauku te predstavljeni putokazi za daljnji angažman naučne misli o ovom pitanju. Kako su toponimi kao snažni identifikacioni objekti do današnjeg vremena došli u dosta izmijenjenom obliku, autor je svoja nastojanja usmjerio ka determinaciji životnih segmenata srednjovjekovnog čovjeka u kojima je uklesan najveći broj toponima, s naglaskom na pozornost pri uvrštavanju takve građe kao historijskog izvora. Kao posebni dijelovi u radu izdvajaju se metodologija ubikacije naselja srednjovjekovne Bosne na osnovu toponomastike te etimologija i stvaranje različitih percepcija srednjovjekovnih bosanskih toponima.

Ključne riječi: srednjovjekovna Bosna, toponomastika, metodologija, identifikacija, ubikacija, etimologija

HT 15.indd 161 09.10.15. 15:32

Značaj proučavanja toponomastike za historijsku nauku na primjeru srednjovjekovne Bosne (prednosti i nedostaci)

Neraskidiva veza između prostora i vremena, prostora i događaja, odnosno procesa, imala je za posljedicu da je čovjek živeći na jednom teritoriju u određenoj epohi, neminovno klesao gravure svog kulturnog i društvenog postojanja, odnosno svih vidova svoje životne djelatnosti, na imenima naselja koji su nekonzervirani i podložni promjenama servirani na radni stol modernog istraživača. U tako obimnom materijalu prostor za istraživanje pronaći će istraživači raznih nauka, međutim sva ta građa potpada pod šešir historije kao zbira prošlosti cjelokupne ljudske djelatnosti. Primjera radi, toponimi kao zdenac zaboravljenih riječi svakako trebaju lingvističku analizu, međutim upravo je zadatak historičara da na najbolji mogući način prihvati i iskoristi zaključke te druge struke, te posredstvom tih saznanja odredi toponimu historijsko-geografski identitet. Uistinu je potrebno istaći činjenicu koja je poznata, ali nedovoljno prakticirana: interdisciplinarnost koja nije samo poželjna nego je nužno potrebna, kao i kretanje različitih disciplina po čvrsto usidrenim naučnim parametrima, te njegovanje njihovih dostignuća.

Jezički filter je uvjetovao da toponomastička građa do nas dođe u izmijenjenom ili potpuno deformisanom obliku te je tim procesom toponim poprimio ulogu nijemog akceptora historijskih procesa koji su zadesili taj prostor. Tu nastupa i glavni zadatak historičara po ovom pitanju, a on glasi koliko je uopšte moguće odmotavanjem slojeva vremena i uticaja ogoliti toponim, pronaći njegov korijen, napraviti paralelu između modernog i srednjovjekovnog doba, te iz njegova omota prepoznati historijske procese i uticaje? Kada bi se određenim metodom mogla izvesti prethodna zamisao, toponomastika bi dobila status izvora prvog reda. Svakako da gotovo i nema slučajeva u kojima bi ovaj proces mogao biti sproveden, međutim ono što je bitno jeste da nauka mora ići u smjeru postizanja takvog rezultata. Preskočit ćemo maksimalno onoliko na koliku visinu postavimo letvicu.

Cilj ovog rada se ne ogleda u historiografskom pregledu tumačenja toponima, nego u prikazivanju korištenih metodoloških postupaka, te iznošenje okvira koji bi naredna istraživanja usmjerio u pravu stranu. U našem slučaju koncentracija je zadržana na imenima naseljenih mjesta, dok su mikrotoponimi samo iznimno spomenuti. Međutim, nisu rijetki slučajevi kada je upravo kroz mikrotoponime preživio supstrat imena srednjovjekovnog naseljenog

HT 15.indd 162 09.10.15. 15:32

mjesta. Analiza te vrste koja bi obuhvatala sve srednjovjekovne toponime predstavljala bi višegodišnji istraživački postupak, a njen elaborat zasigurno obuhvatio višetomnu publikaciju.

Dva su posebna aspekta proučavanja toponomastike: etimologija i ubikacija. Jedna je u službi druge. Dok etimologija predstavlja konkretno posao lingvističara, njena tumačenja od strane kvazinaučnika dovela su i do terora nad toponomastikom, te su u takvim slučajevima toponimi u službi potvrđivanja unaprijed konstruisane teze. Porazno je što su ovakvi slučajevi učestali, u njima istraživački postupak predstavlja vijugavu liniju potrebnu da se spoji izvorni toponim i autorov već unaprijed doneseni zaključak. Ovakvi metodi predstavljaju opasnost po nauku pogotovo u slučajevima kada o pojedinim periodima znamo malo, te se u takvim situacijama ponajviše povlači asocijacija kao etimološki identitet. Veliki problem je i u činjenici kako se čitalačke mase kao po nekom sindromu lijepe na ovakva "senzacionalna otkrića nakon kojih će se historije ponovno pisati". Međutim, postoji i druga strana proučavanja toponomastike. Brojni stručnjaci uložili su vrijeme i trud kako bi zdenac naših starih izraza ovjekovječenih u imenima naselja što profesionalnije obradili i definisali. Letimičan pogled na istraživanja ove vrste pale lampicu nužnog mobiliziranja većeg broja historičara i lingvista u rješavanje preostalih problema metodom interdisciplinarnog pristupa.

Svi istraživački postupci u segmentu toponomastike trebaju imati za krajnji cilj ubikaciju toponima. Na problematici ubikacija izražen je posebna raskoš metodoloških pristupa. Iako po prizvuku možda i nepotrebno, sasvim je opravdano postaviti pitanje da li je potrebno ubicirati toponim po svaku cijenu? Postavljeni znak pitanja iznad glava mnogih istraživača nije se spuštao dok za određeni toponim nije ponuđen njegov mogući geografski okvir. U punom smislu značaj toponomastike za srednjovjekovnu prošlost demonstriran je kroz ubikacije naseljenih mjesta tog perioda, pogotovo onih koji su sačuvani u izvorima stranih provenijencija, te koji podrazumijevaju i latinsku nomenklaturu.

Jedan od kvalitetnih doprinosa izučavanja toponomastike ogleda se i u posmatranju toponima koji svjedoče o srednjovjekovnim privrednim i religijskim prilikama. Tek u ovim slučajevima na svjetlost dana u punom kapacitetu izlazi činjenica koliko je ljudska djelatnost uticala na formiranje toponima. Kroz ovu građu očuvani su i podaci o starim zanatima, izražen je značaj srednjovjekovnog bosanskog rudarstva, poljoprivrednih aktivnosti, religijskih

HT 15.indd 163 09.10.15. 15:32

ustrojstava i svetkovina. Posebna dimenzija bila bi konstruisana kada bi se toponimi ovih živopisnih vrsta iskoristili u studijama koje tretiraju tu problematiku, te kada bi bili predmetom analize stručnjaka iz uže oblasti.

Transformacija naselja kroz objektiv toponomastičke građe

U našoj nauci do danas nije razjašnjeno pitanje šta se u urbanom smislu podrazumijevalo pod srednjovjekovnim bosanskim gradom, te nije definisano njegovo mjesto u tipologiji i klasifikaciji srednjovjekovnih evropskih gradova. Stoga je i termin grad prihvaćen kao sinonim za srednjovjekovno uvrđenje, a gradsko naselje za urbanu sredinu u srednjovjekovnoj Bosni.[1] Kompletan zbir naseljenih mjesta u našem srednjovjekovlju se po jednoj od podjela sastoji od sela, katuna, zanatlijskog naselja, trgovišta, varoši, grada-varoši, te grada.[2]

Polazeći od navedene podjele i naša će se analiza bosanske srednjovjekovne toponomastičke zaostavštine bazirati na imenima spomenutih vrsta naselja. Selo kao najučestaliji i najosnovniji oblik naselja s potpuno agrarnim karakterom iznimno je označavano toponimom "vas".[3] Autori koji se bave pitanjima nastanka i razvoja naših srednjovjekovnih gradova ustanovili su da razvojni luk nastanka gradskih sredina svoj početak temelji u potrebi za razmjenom dobara, odnosno iz potrebe da se prvenstveno trguje, a zatim i skladišti roba koja je predmet trgovanja. Međutim, upravo ova potreba za skladištenjem robe uslovljavala je i da se trgovci sve više zadržavaju na mjestima gdje je u jednom danu u sedmici održavan pazar, stvarajući na taj način trgove. Ovaj proces ostao je zabilježen i kroz toponime, jer su ovakvi trgovi ili trgovišta (u latinskoj terminologiji nazivani *mercato, mercatum, mercado*) imena dobijali po danima kojima je održavan pazar.[4]

[1] Mušeta-Aščerić V. 1996. 56.

[2] Anđelić P. 1963. 179. Opširnije o podjeli naseljenih mjesta srednjovjekovne Bosne, terminološkoj diferencijaciji i komparaciji razvoja naselja s ostalim zemljama istočno-centralne Evrope vidi u: Dedić E. 2014. 173-181.

[3] Toponim "Vas" potiče od praslavenske riječi koja stoji u srodstvu s latinskom riječi "vicus" u značenju skup kuća, ulica, četvrt, selo (manji) grad. Vidi: Skok P. 1971-1974. sv. 3. 567; Andrić S. 2013. 74. Interesantan je primjer sela Velja Vas koji je identifikovan kao selo Veličani. Vidi: Vidović D. 2010. 299.

[4] Eklatantni primjeri naziva trgovišta prema danu u kojem se održavao pazar zabilježeni su kroz slučajeve Nautornika u Vrhbosni, naselja Sride, te Četvrtkovišta. Vidi: Динић М. 1978.а. 314; Ковачевић-Којић Д. 1978. 131. 78.

HT 15.indd 164 09.10.15. 15:32

U daljnjoj fazi potreba očuvanja robe i učestalijeg trgovanja uslovljavala je i boravak sve većeg broja ljudi u trgovima, što je za posljedicu imalo razvoj tog naselja na jedan viši stupanj, pri čemu bi se onaj dio u kojem se obavljala stalna trgovina i zanatstvo nazivao *varoš,* termin koje će kasnije poprimiti cijelo naselje. Ovaj stupanj razvoja naselja je ostao zasvjedočen kroz toponime. Danas su jako učestali i rasprostranjeni toponimi s ovom osnovom.[5]

Kao produkt trgovačko-zanatske djelatnosti razvijaju se gradska naselja u podnožju uzvišenja na kojim su se nalazile srednjovjekovne utvrde. Zadatak utvrđenja je postao zaštita takvih naselja u kojima se u suštini i odvijao mnogo aktivniji tempo života. Takva naselja su u nomenklaturi nazivana po imenu utvrđenja na način da su ispred imena dobili prefiks "pod", odnosno u italijanskoj terminologiji *sub* ili *sotto*.[6] Napose, interesantna je i pojava imenovanja gradova koji su podignuti u razvijenom srednjem vijeku i nisu bili produkt uobičajenog i sporog historijskog procesa nastanka grada, nego su osnivani sa strateškim ciljevima od strane vladara i feudalaca, te su često nazivani imenom Novi.[7]

Toponimi kao identifikacioni objekti jake porodične tradicije

Dugotrajna povezanost jednog roda, kroz prizmu bosanskog feudalnog sistema, za jedan definisan geografski region neminovno je dovodila i do ustaljenja ličnih ili porodičnih imena, te rijetko nadimaka kao toponimskih oznaka za jednu užu ili širu zemljišnu oblast, odnosno za ime naseljenog mjesta. Kako je ustaljenom feudalnom praksom srednjovjekovlje epoha koja je u svoju zaostavštinu narednim periodima ostavila podatke samo o najvišim vlastelinskim, odnosno vladajućim slojevima, marginalizirajući pri tom mnogobrojne sudionike s nižih stepenika društvene ljestvice, s time je i zadatak toponomastike u ovom segmentu znatno osiromašen. Svakako je na mjestu

[5] Naziv Varoš nosi današnje selo u Donjoj Borovici. Vidi: Anđelić P. 1973. 26. Varošište je i selo blizu Blažuja, Varošluk selo kod Toričana, Varošište kod Mesića, Varošište kod Rogatice, u: Ковачевић-Којић Д. 1978. 138. 94. Zabilježeno je i ime Varošišta pod Kozogradom, u: Palavestra V. 1978. 122.

[6] Ovakvih je primjera na našem prostoru mnogo. Izdvajamo domaći način imenovanja kroz primjere Podkljuć, Podbiograd, Podvisoki, dok su u stranim izvorima njihovi nazivi bili Sotto Zemerno, Sub Suonich, Sotto Vranduch, Sotto Vinacac, Suchuzlat.

[7] Zabilježen je grad Novi, odnosno današnji Herceg Novi, zatim Novi kod Goražde, Novi u luci kraj Neretve, Novi u Prači. Vidi: Ковачевић-Којић Д. 1978. 50, 103, 115. i 23.

HT 15.indd 165 09.10.15. 15:32

tvrdnja da je najsnažniji uticaj na formiranje imena naseljenih mjesta imala jaka porodična tradicija upravo onih najistaknutijih rodova, ali nikako ne smijemo gubiti iz vida činjenicu kako je lična i porodična tradicija pripadnika nižih slojeva također dala svoj otisak na toponomastičkim elementima srednjovjekovne Bosne.[8] U ovom slučaju problem je jednostavno postaviti, izvorna podloga ne dozvoljava analizu toponima izvedenih od pripadnika marginalnih skupina. *Anonymus* ostaje anoniman.

Bosanskohercegovačka historiografija nije u zadovoljavajućoj mjeri apostrofirala ovaj problem, međutim i parcijalni pristupi u ovom slučaju mogu poslužiti kao poligon za kraću analizu.[9] Oskudnost se u još većoj mjeri uočava na izvođenju zakonitosti i pravila manjeg ili većeg obima. Da bi mogli napraviti osnovnu konstrukciju pripadnosti imena jednog naseljenog mjesta određenoj velikaškoj porodici nužno je raspolagati s pisanim izvorima o rasprostranjenosti te porodice tokom srednjeg vijeka u oblasti u kojoj je toponim smješten. Svaki pokušaj ovakve analize koji nije zasnovan na izvorima druge vrste spada u red proizvoljnih zaključivanja i za našu struku ne može se uzeti kao relevantan. Najveći broj pokušaja utvrđivanja imena naselja po imenu neke historijske osobe svodio se na etimološki princip koji je lingvističkog karakatera, pa samim tim nije ni mogao polučiti našoj struci ozbiljnijih rezultata. Međutim, takvi pristupi se po istraživačkoj metodi dijele na dvije vrste. Prvi način podrazumijeva etimološku obradu toponima i "izvlačenje" imena što dovodi do redovnog "otkrivanja" osnivača grada, varoši ili sela kroz prizmu imena osobe čije ime nije učestao gost srednjovjekovnih pisanih izvora.[10]

[8] U ovakvim slučajevima, kada raspolažemo sa srednjovjekovnim toponimima koji očigledno nose elemente rodovskog imena, stojimo pred jednačinom s jednom nepoznatom, porodicom koja je nastanjivala taj teritorij. Mnoštvo je toponima tipa Bjelavića, Haljinića, Miljačića, Slagoščića, u: Anđelić P. 1973. 151; Kozići, Prošići, Slavogostići, u: Kurtović E. 2012. 39, 50. i 17; Kuhačići, Prijakovići, u: Palavestra V. 1978.a. 66.

[9] Ova problematika zastupljena je u nekoliko naučnih rasprava u kojima su dijagnosticirani oprečni stavovi: Skarić V. 1922; Palavestra V. 1978.a; Dumbović V. 1975.

[10] Fond prikupljene toponomastičke građe sadrži mnoštvo ovakvih primjera. Na ovome mjestu istaći ćemo najreprezentativnije primjere: ime sela Vranjeva autor izvodi od mogućeg imena vlastelina Vran-Bran-Branivoj-Hran smatrajući kako je moguće da se radi i o ličnosti Branivoj osnivača porodičnog imena vlastele Branivojevića. Sličan je slučaj i sa Hutovom čije ime je izvedeno od imena nepoznatog vlastelina Hota, Huta ili Hotjena, odnosno slučaj Ljubinja koji asocira na nekog vlastelina imena Ljubin, Ljuben ili Ljuban. Postavlja se pitanje zašto bi dvije potencijalne ličnosti morale biti pripadnici vlastelinskog sloja. Svakako je već izne-

HT 15.indd 166 09.10.15. 15:32

Drugi oblik se pak više svodi na topografiju, pri čemu se na osnovu ličnog ili porodičnog imena "traga" za toponimom koji bi geografski odgovarao saznanjima o rasprostranjenosti te feudalne porodice.

Pristupivši analizi toponima kao identifikacionih objekata jake porodične tradicije Vladislav Skarić iznosi zaključak po kojem su stara naselja mogla sačuvati svoja imena izvedena iz ličnog ili porodičnog imena samo u slučajevima ako unutar tog naselja nije dolazilo do velikih i naglih seoba stanovništva, identificirajući kao takve oblasti istočni i jugoistočni dio naše zemlje u kojem živi pretežno muslimansko stanovništvo.[11] Sasvim je sigurno da je ime

sena teza po kojoj je uticajnija osoba lakše ostavljala svoje ime u amanet mjestu prihvatljiva, međutim ne i nužna. Totalna je nepoznanica na koji način toponim Veličani "upućuje na više feudalne slojeve", vidi: Anđelić P. 1981. 47, 67, 145. i 73. Ime sela Butmir u prvotnoj formi je glasilo Budmir i očito čuva uspomenu na neku ličnost iz ranije faze feudalizma. Sličan princip je i s imenima sela Reljevo, Nahorevo i Rajlovac, u: Anđelić P. 1973. 241-242. Perkino selo u Konavlima nosi ime po liku Perke, ali takvo ime ne možemo dovesti u izvorni sklad, u: Kurtović E. 2009.a. 40. Romatičarski je i pokušaj sravnavanja toponima Zelenci s imaginarnim kraljem po imenu Zelenka, u: Иванчевић П. 1892. 95. Skarićev etimološki postanak imena kreševskog naselja Vranci dovođen je u vezu s njemačkim imenom Frank, ali su takvi navodi kategorično odbačeni, u: Dumbović V. 1975. 85. Poznati toponim Goražde bi mogao vući svoje ime iz slavenskog ličnog imena Gorazd, te konkretno po Gorazdu, Metodijevu nasljedniku, u: Грковић М. 1998. 63. Toponim Trebimlja odnosno Trebinja podsjeća na muško lično ime Trebin ili Trebim, dok se ime sela Turkovići izvodi od ličnog imena Turko, u: Vidović D. 2010. 297. i 298., a kako se ime ovog naselja sreće na širem južnoslavenskom prostoru, kod Ohridskog jezera, zatim kod Debra, a lično ime Trebim nije tako rasprostranjeno, rekli bismo da je ovo tumačenje krajnje nepouzdano. Zanimljiva je i teorija kako bi ovaj toponim mogao označavati i žrtvenik, u: Јанковић-Ђорђић М. 2009. 35. Interesantan je slučaj toponima Počitelj koji je dovođen u vezu s ličnim imenom nepoznatog kastelana Počitelja, u: Vego M. 1976. 6. Ime sela Straševina prema nekim promišljanjima potiče od ličnog imena Strašen ili Strašimir, u: Новаковић Б. 2009. 134. Iako se radi o mikrotoponimu zbog rijetkosti tog srednjovjekovnog imena zanimljiv je i naziv "Sandalj kosa" u selu Bijelo Brdo, u: Bejtić A. 1971. 186. Ovakvi slučajevi standardna su pojava i na susjednim hrvatskim teritorijima. Uspomenu na nekog Radoša, odnosno njegovu porodicu sačuvao je toponim Radošić, u: Kužić K. 2000. 80.

[11] Po Skarićevoj teoriji suprotno navedenome, sjeverozapadni dio Bosne u kojem je pretežno pravoslavno stanovništvo nije sačuvalo stare nazive, te su stoga imena naselja u tom dijelu skorašnja, u: Скарић В. 1922. 125. Ovako grub zaključak zahtijevao bi i nešto detaljnu analizu, ali i širu elaboraciju od one koju autor iznosi. Posebno su diskutabilne autorove konstatacije kako se kod velike vlastele prezime češće mijenjalo, te kako je velika vlastela imala prostrane baštine, pa se njihovo porodično ime nije ni moglo vezati samo za jedno selo. Problem ove konstatacije ne leži u tome kako se prezime nije vezalo za jedno mjesto, ono je svoje gravure ostavilo na više naselja iz baštinskog posjeda jednog roda. Iako je ovaj Skarićev članak ostao u najvećoj mjeri usamljen u ovoj oblasti, njegove proizvoljne ubikacije i zaključci podvrgnuti su kritici, u: Palavestra V. 1978.a. 86-96.

HT 15.indd 167 09.10.15. 15:32

naselja lakše odolijevalo promjenama ukoliko je u njemu u svakom momentu egzistirao sloj stanovništva koji je smatran starosjediocima, te je na taj način generacijski čuvana tradicija imena.

Međutim i dalje ostaje enigma ko je bio prvobitni nosilac imena, da li je srednjovjekovna praksa nadijevanja imena uslovljavala da se vremenskom i prostornom stiješnjenošću iz imena ličnosti ili porodice kali ime naseljenog mjesta ili je naselje kao identifikacioni objekat češće nadijevalo prezime rodu. Skarić, koji se bavio ovom problematikom priznao je "kako je u mnogim slučajevima ostao u sumnji ko je kome dao ime". U ovom slučaju se izdvajaju oni primjeri u srednjovjekovnoj Bosni na kojima možemo bazirati naše pretpostavke kako se radi o uticaju porodice na ime naselja,[12] ali i obratnom procesu.[13] Najreprezentativniji doprinos u rješavanju zamršene ubikacije srednjovjekovnih baštinskih posjeda ovaj sistem ponudio je kroz prizmu pripadnika rodova zasvjedočenih u arhivskoj građi, za koje je moguće u širem geografskom okviru odrediti mjesto boravka.[14] Slučajevi u kojima nije detaljnije potvrđena

[12] O ovoj vrsti nastanka imena naselja svjedoče sljedeći primjeri: selo Šantići u okolini Travnika nosi ime Ratka Šante iz čijeg su prezimena njegovi nasljednici prozvani Šantići, a u skladu s tim i ovo selo je poprimilo taj oblik imena; selo Brankovići bilo je baština knezova Branivoja i Vuka Brankovića vlastele nasljednika Radoslava Pavlovića; selo Drače u drinskom kraju nosi ime vlastele Dračića; selo Banovići u tuzlanskom kotaru nosi prezime Božićka Banovića koji je sahranjen u tom selu. Isti je slučaj i sa selom Oprašići koji nosi ime porodice vojvode Radivoja Oprašića koji je, kako piše na grobnom natpisu u istom selu i ukopan, u: Скарић В. 1922. 127, 129, 132, 133. i 135.

[13] Prema Skarićevoj teoriji ime porodice izvedeno iz imena naselja u kojem obitavaju je efikasno uočljivo na primjerima kada se nekada šira porodica razgranala na više dijelova, te su u tim slučajevima identifikacioni elementi za tu granu pronađeni u imenu naselja, u: Скарић В. 1922. 136. Zanimljiv je i slučaj naveden u povelji bana Stjepana II Kotromanića (oko 1325. godine) u kojoj je Hrvatin, otac Vukoslava, nazvan kao Hrvatin Ključki, pri čemu je evidentno da je tu titulu dobio po imenu grada, međutim ta se titula ne prenosi na njegove nasljednike koji u baštinu naslijeđuju između ostalog i grad Ključ, u: Thallóczy L. 1914. 8. Naziv današnjeg sela Klisura dao je i rodovsko ime tamošnjim stanovnicima, u: Palavestra V. 1978.b. 130. Interesantna je i identifikacija hercega Stjepana Vukčića po njegovom gradu Sokolu. U povelji iz 1448. godine kralj Fridrich ga je nazvao "magnifici Stephani de Zokol", u: Thallóczy L. 1914. 378.

[14] Sela Purtići, Krnići i Parabučje sačuvali su uspomenu na tamošnji istoimeni rod čiji se neslavni predstavnici, Vladislauum i Radossauum Purti, Braichum Chernich, te Braichum Parabutich, spominju kao sudionici jedne pljačke u okolini Ljubskova, u: Динић М. 1978.d. 296. Naziv sela Jablanovo u Vrhbosni se dovodi u vezu s Jablanom rodonačelnikom kasnijih Pavlovića, u: Мазалић Ђ. 1950.b. 222. Selo Hrvaćani u blizini Kotor Varoša nosi uspomenu

HT 15.indd 168 09.10.15. 15:32

vezanost jednog roda za određeni prostor predstavljaju materijal za buduća istraživanja.[15] Međutim, u samom procesu analiziranja i ubikacije istovijetnosti toponima i rodovskog imena mnogi istraživači dopuštaju luksuz zanemarivanja već spomenutih važnih zakonitosti, te na taj način slijepo slijede osjećaj koji često može dovesti do grešaka.[16]

Toponimi kao pokazatelji zanimanja stanovnika srednjovjekovne Bosne

Srednjovjekovni uslovi koji ne poznaju moderne privredne djelatnosti, uslovljavali su nastanak naselja u onim oblastima koji su svojim prirodnim resursima mogli stanovništvu obezbjediti egzistenciju. Tako su osnivana veća ili manja naselja na plodnim predjelima u dolinama rijeka, zatim oko rudom bogatih nalazišta, te u planinskim predjelima zbog pogodnih pašnjaka. Svi su ovi elementi uslovljavali da se i ime naselja u nekim slučajevima izvodi od tih zanimanja kojima se stanovništvo bavilo. U nekim slučajevima naselja su

na plemićki rod Hrvatinića. Slično tome i selo Vlatkovići u Vrbanji sačuvalo je uspomenu na Vlatkoviće, dok je Dragiševac kod Vrbanje sačuvao uspomenu na Dragišu, brata vojvode Hrvoja Vukčića, u: Мазалић Ђ. 1950.a. 229. Potvrđen je i kontinuitet između ličnosti kneza Radivoja Širinića i sela Širinići, u: Palavestra V. 1978. 88. Slijepo slijediti navode Mavra Orbinija, koji govore kako je Stjepan Vukčić zamijenio ime Hranić i uzeo ime Kosača po mjestu Kosač u kojem je rođen, predstavljalo bi korak ka neispravnom zaključku. Međutim, Dinić ne isključuje mogućnost da uspomenu na porijeklo Kosača čuva selo Kosače u okolini Foče, u: Динић М. 1978.b. 182.

[15] Ovakvih je slučajeva ponajviše. Oni se referiraju na primjerima toponima Falovići koji je doveden u istu ravan s vlastelinskim rodom Hvalovića, zatim toponima Toholji u okolini Foče koji je povezivan s ličnošću Radelje Toholja iz Foče zasvjedočenog u arhivskim spisima, toponima Kumjenovići kod Ustikoline čije se ime izvodi od prezimena Raška Kumienovića iz Drine, u: Palavestra V. 1978.a. 89. i 91.

[16] Razmišljanja V. Skarića, pionira u proučavanju baštinskih posjeda i vlastelinskih rodova kroz prizmu toponomastičke građe su naišla na oštru kritiku kasnijih istraživača. Na primjeru Stanihne Slađenovića, zasvjedočenog u dubrovačkim izvorima, Skarić je konstruisao sliku kako selo Slađenovići nad okolinom Kolune izvodi ime upravo od njegova roda. Međutim, Skarić nije predvidio da je Stanihna dubrovački trgovac, te stoga ne bi bila moguća varijanta koju on zastupa. Slična situacija je i s dovođenjem u vezu zaeoka Grupci s vlastelinom Radičem Grupkovićem koji je u samo jednom navratu zasvjedočen u izvorima, te nema osnova da se veže za ovu oblast. Vidi: Palavestra V. 1978.a. 87. i 88. Na pojedinim primjerima Skarić je bez čvrste izvorne podloge nastupio odlučno, u vezi s tim je i toponim Dujmovići, za koji kaže kako "bez i najmanje sumnje" predstavlja baštinu Tvrtka Dujmovića zbog činjenice što se taj naziv ne nalazi na drugom mjestu u Bosni i Hercegovini, u: Скарић В. 1922. 130.

HT 15.indd 169 09.10.15. 15:32

nazivana i po određenoj užoj djelatnosti koja je u sklopu šire aktivnosti toga zanimanja. Ovaj princip se ponajviše odnosi na naselja koja su bila u susjedstvu s rudarskim središtima. Utemeljenje naselja nije nužno iziskivalo da se u početnoj fazi njegovo ime izvodi od djelatnosti odnosno zanimanja, do toga je često dolazilo i vremenom kada je masovna djelatnost postajala toliko jaka da je preuzela ulogu identifikacije naselja.

Naša historiografija ovoj problematici nije posvetila dovoljnu pažnju ni kada su u pitanju uže geografske oblasti, niti po pitanju sistematizacije toponima ove vrste na nivou srednjovjekovne Bosne, te njihove metodološke analize. Međutim, toponomastički fond ove skupine vjerno svjedoči o djelatnostima stanovništva određenog kraja, te nam pruža dragocjene podatke o zanatima koji vremenskim oscilacijama nisu preživjeli do našeg doba. Gledano s metodološkog aspekta najizrazitiji doprinos proučavanju ovog segmenta toponomastičkih izvora referira se u činjenici kako su mnogi zanati preživjeli do danas samo kroz ovaj vid zaostavštine, te se stoga nužno nameće potreba ponovne revalorizacije građe ove vrste na višem nivou. Ukupni dojam nakon nesistematskog istraživanja nalaže nam da izrazimo žaljenje za činjenicom što je broj ovih toponima relativno mali.

Fond prikupljene građe omogućava nam da se unutar ovog segmenta zasebno osvrnemo na nekoliko odjeljaka. Najveći broj toponima ove vrste odnosi se na rudarska naselja koja se u srednjovjekovnoj Bosni intenzivno razvijaju u XIV stoljeću, te bi na taj način i postanak imena naselja ove vrste na hronološkoj ljestvici mogli smjestiti najranije u taj period.[17] Od posebnog su značaja toponimi koji su u korijenu svoga imena sačuvali i uspomenu na

[17] Ime grada Olova prvi put u izvorima spomenutog 1382. godine jedan je od najmarkantnijih slučajeva u kojima je rudarska djelatnost nadjenula ime naselju. Identičan slučaj je i s još poznatijim rudarskim središtem Srebrenicom. Ime sela Ratanj po narodnoj predaji nekad je glasilo Zlatan po tome što se u njemu vadila zlatna ruda, u: Anđelić P. 1973. 154. Po jednom tumačenju ime sela Pločari potiče od riječi "pločari" odnosno "plavčari" u smislu oznake za radnike koji su ispirali rudu, u: Скарић В. 1939. 101. Toponim Deževica se dovodi u vezu s imenicom "drozga", odnosno troska u srednjem vijeku korištena za opisivanje željeza koje je loše ili nedovoljno istaljeno, u: Jukić M. 2007. 173. Toponim Plavi Do se dovodi u vezu s glagolom "plaviti" koja se u rudarstvu koristi za označavanje topljenja rude, u srednjovjekovnoj Bosni prema nekim saznanjima je tako nazivana prerada sirovog gvožđa u kovno, pa je rudnik u Varešu nazivan još i Plavaš, u: Томовић Г. 1992. 94. Na nekadašnju rudarsku djelatnost asociraju i mikrotoponimi: Gvožđak, Jame, Kalila, Rovine, Vignjevište, Šljaka, Jazine, Gromljak, u: Palavestra V. 1978.b. 143.

HT 15.indd 170 09.10.15. 15:32

poznate rudare Sase.[18] Određen broj manjih naselja, najčešće sela, koji su u izvjesnom smislu predstavljali satelite rudarske varoši i u privređivanju su u njegovoj službi, njihovi su stanovnici često obavljali radnje potrebne za neometanu eksploataciju i finalizaciju rude.[19]

Od ostalih aktivnosti stanovništva srednjovjekovne Bosne zasvjedočenih u toponomastici sreću se i oni koji reflektiraju poljoprivrednu, a unutar nje učestalo stočarsku djelatnost,[20] prijevoz roba, odnosno karavansku

[18] Uspomenu na germanske rudare sačuvao je toponim Sasi, danas selo Sase nadomak Gradine, u: Динић М. 1978.d. 295. Sela s imenom Sasi zabilježena su i kod Srebrenice i Višegrada, u: Ковачевић-Којић Д. 1978. 148. Mikrotoponimi koji su sačuvali uspomenu na Sase su: Saška rupa, Saška ravan, u: Palavestra V. 1978.b. 149. Zaselak Vrtle podsjeća na riječ "vrtati" (bušiti) koji označava aktivnost kopanja zemljišta u procesu pronalaženja ruda, u: Dumbović V. 1975. 97. Ime sela Gvozd je prema nekim tumačenjima dovođeno u vezu s iskopavanjem gvozdene rude, u: Томовић Г. 1992. 96. Selo Sasina kod Sanskog Mosta prema obliku imena bi također mogli svrstati u skupinu saskog naslijeđa. S druge strane promatrajući susjedne zemlje sasko naslijeđe posmatramo u imenu sela Sasi u kopaoničkoj oblasti, u: Цвијић Ј. 1902. 54.

[19] Toponim Pegisctha (danas naselje Pećište u blizini Srebrenice) označava rudarsku djelatnost. Takav je slučaj i s imenom naselja Zagal (pravi naziv je Čagalj), također u blizini Srebrenice. Ovaj je toponim sačuvao uspomenu na sitne komade rude koje pri prvom pranju voda splavi u jarak, a ti su se komadi nazivali "čaglina" po njemačkoj riječi Zagel, odnosno Lägel, u: Динић М. 1978.d. 296. Spomenuti toponim Čagalj nije usamljen, zasvjedočeni su i na drugim mjestima toponimi s imenom Čagalj i Podčagalj, u: Ковачевић-Којић Д. 1978. 57. Toponimi Moline i Samokovi u olovskom kraju su do današnjih dana sačuvali uspomenu na djelatnost ispiranja rude, u: Hörmann K. 1893. 3. Selo Paljike po narodnoj predaji duguje ime po tome što se u tom mjestu odvijalo paljenje drvenog uglja potrebnog za preradu željezne rude, u: Palavestra V. 1978.b. 136. Interesantan je i naziv sela Utmani čije porijeklo Cvijić posmatra u njemačkoj riječi Huttemann, u: Цвијић Ј. 1902. 54

[20] Tradicija svjedoči kako je u toponimu Svinjarija sačuvana uspomena na selo u kojem su se uzgajale svinje za hercega Stjepana Vukčića, u: Anđelić P. 1981. 43. Ime naselja Varda upućuje na kretanja stočarskog stanovništva, Toponimi Vaganj i Težine predstavljaju tragove nekadašnje zemljoradničke toponomastike, u: Palavestra V. 1978.b. 141. Ime sela Bobovišta upućuje na poljoprivrednu aktivnost uzgoja žitarice bob, u: Тошић Ђ. 1990. Zaselak Ribari u blizini Cvilina dovođen je u vezu s feudalnim ustrojstvom, po kojem su se bavili ribarenjem za potrebe gospodareva dvora, u: Palavestra V. 1978.a. 92. Gotovo identični slučajevi pronalaženi su u dolini Neretve, selo Ribići kod Ostrošca i Ribari kod Glavatičeva, u: Anđelić P. 1975.b. 275. Feudalnu obavezu obrade zemlje vjerovatno su imali stanovnici sela Rataji u dolini Bistrice kod Miljevine, u: Palavestra V. 1978.a. 92. Ime zaseoka Bršćenovača potječe od riječi "brstiti", a prvobitno značenje ove riječi bilo je "pupljenje drveća", mladica, pupoljak, odnosno hrana za sitnu stoku što se u Drežnici može povezati s uzgojem koza, u: Palavestra V. 1982. 92. Promatrajući širi južnoslavenski prostor širi se i fond geografskih imena nastalih od zanimanja poput naselja Sedlari, Ugljari, Kovači, Kolari, Grobari, Kožuhari, Vratari, Vinarci,

HT 15.indd 171 09.10.15. 15:32

trgovinu,[21] rukotvorine,[22] te druga zanimanja koja su o ovom okviru zastupljena sporadično.[23] Nešto detaljnije i sistematičnije istraživanje bi svakako unijelo više svjetlosti u izložene uzorke, pogotovo kada bi se iznesena građa postavila u istu ravan s arhivskim podacima o tim područjima.

Toponimi nastali od pojmova s religijskim predznakom

Duboka ukorijenjenost religijskih oznaka svoje obrise ostavila je na gotovo svim vidovima srednjovjekovne zaostavštine. Svaki kutak života tadašnjeg čovjek prožet je bogobojaznošću i potrebom da se zaštiti od zlih demona. Takva shvatanja su sasvim jasna ako se uzme u obzir kako su svi vidovi srednjovjekovne umjetnosti, diplomatije, te vladavine u suštini, kršćanski. Potreba čovjeka da svoju dušu spasi od stradanja nakon smrti motivisala je podizanje crkava i poštovanje svetaca-zaštitnika. Ovakva praksa nije zaobišla ni srednjovjekovnu Bosnu.

Arheološka iskopavanja i arhivski dokumenti svjedoče o brojnim crkvenim građevinama na našem prostoru, iako se u najvećem broju slučajeva radi o malim i skromnim crkvicama, i svako naseljeno mjesto nastojalo je imati jednu ovakvu građevinu.[24] Međutim, kako je najveći broj takvih objekata

Drvodelja, Grnčari i slicno, u: Цвијић Ј. 1902. 144. U svojim matičnim oblicima ovi primjeri zastupljeni su i na slavenskom prostoru poput Svinary, Svinare, Swiniary, Swiniarzew, Swiniarzewo, Stitary, Szcyutnik, u: Miklosich F. 1865. 8.

[21] Interesantan je toponim Bastašica, naziv sela koji je u svojoj osnovi sačuvao riječ "bastah" koji je u srednjem vijeku označavao profesionalnog prevoznika, u: Anđelić P. 1973. 151. i ovaj se toponim odnosi na nosače, ponosnike i kiridžije. Značenje ovog toponima je sasvim izvjesno ako se uzme u obzir njegov položaj blizu Drine gdje je po srednjovjekovnoj praksi dubrovačke karavanske trgovine i bio pretovar roba i angažiranje novih prenosnika i kramara. I na prostoru Srbije zasvjedočen je toponim bastaje u značenju prevoza robe, u: Новаковић Б. 2009. 142.

[22] Selo Grnčarevo kod Trebinja sačuvalo je uspomenu na stari grnčarski zanat, u: Anđelić. P. 1973. 7. Slijedeći narodnu predaju saznajemo kako ime sela Pločari potiče po "pločarima", odnosno kovačima koji su izrađivali konjske "ploče"- potkovice, u: Palavestra V. 1978.b. 142. Ime zaseoka Košare kod sela Kojsine asocira kako su se njegovi stanovnici u davna vremena bavili pletenjem košara (sepeta). O kovačkom zanatu svjedoči i ime naselja Kovači kod Kreševa. U vezi s istim zanatom su po jednom tumačenju i imena naselja Vranci i Kreševo, u: Dumbović V. 1975. 97.

[23] Proizvodnja oružja je zasigurno bila mnogo razvijenija nego što o tome svjedoče toponimi. U vezi s tim je i naziv sela Kopljari, u: Anđelić P. 1973. 26.

[24] Zirdum A. 2001. 161-219.

HT 15.indd 172 09.10.15. 15:32

građen od materijala koji nije odolio zubu vremena, toponomastička građa nam je u takvim slučajevima od iznimne važnost, jer je uobičajeno bilo takva mjesta nazivati "crkvinama" ili "crkvištima".[25] Evidentirani su i slučajevi kada je ime crkve i naselja istovjetno, međutim opet se javlja nemogućnost konkretnog definisanja ko je kome nadjenuo ime.[26]

Dosadašnja istraživanja toponima ove vrste išla su u smjeru ka prikazivanju kako su u toponomastičkoj građi zastupljeni elementi svih triju crkava, bosanske,[27] katoličke i pravoslavne,[28] te oni elementi koji s izvjesnim modifikacijama predstavljaju predkršćansku slavensku zaostavštinu upakovano u kršćansku zbilju.[29] Potreba da se određen toponim barem parcijalno obradi,

[25] Spomenute "crkvine" i "crkvišta" spadaju u red mikrotoponima i u ovom radu nisu detaljno razmatrani. Pored toga, potrebno je imati na umu i činjenicu kako je i po pitanju ovih toponima nužan oprez, jer ako je nešto vremenom nazvano crkvištem ne mora nužno lansirati ideju kako se tu zasigurno nalazila crkva. Primjera radi taj mikrotoponim je mogao označavati dio zemljišta koji je pripadao crkvenom imanju. Broj mikrotoponima s religijskim predznakom je ogroman i sasvim opravdano bi mogao biti naslov jedne zasebne studije. Dosadašnja istraživanja po ovom pitanju elaborirana su u publikaciji: Vego M. 1980. 422-426.

[26] Jedno naselje kod Drijeva nazivano je Sveti Vid, a tamo je zasvjedočena i crkva s istim imenom. Autor je sklon mišljenju kako je naselje dobilo ime po crkvi. Vidi: Ковачевић-Којић Д. 1976. 36.

[27] Anđelić je smatrao kako imena naselja s korijenom "gost" imaju veze s hijerarhijom Crkve bosanske. To je demonstrirao na primjerima Gostovići, Dobrigošće, Ugošće, u: Anđelić P. 1975.a. 195. Problem je što riječ gost u našem jeziku ima još jedno šire i češće značenje. Slično tumačenje je isti autor zastupao po pitanju imena sela Gostičaj u području rijeke Jošanice. Međutim, na ovom mjestu je uočio kako to ne mora biti jedino tumačenje, u: Anđelić P. 1975.b. 268. Dva sela kod Kreševa naziva Djedov Dol i Otigošće prema nekim tezama upućuju na Crkvu bosansku, prvi na sjedište djeda Crkve bosanske, a drugi bi predstavljao gosta iz iste hijerarhije, u: Dumbović V. 1975. 107.

[28] Ovoj vrsti pripadaju imena sljedećih naselja: selo Biskup kod Konjica, u: Ковачевић-Којић Д. 1978. 114; toponim Biskup zasvjedočen je i na širem slavenskom prostoru u oblicima Biskupy, Biskoupky, u: Miklosich F. 1865. 6. Naselje kod Drijeva naziva Svetije bi moglo asocirati na pripadnost ove vrste; mnoštvo je imena naselja koji asociraju na krst, međutim prisutna su različita tumačenja jer jedni autori izvode ovaj naziv i od ličnog imena s tom osnovom. Krstac je ime sela kod današnje Jablanice, u: Vego M. 1980. 418, a sličan je slučaj i s imenom sela Krstac iz okoline Štrbac, u: Bejtić A. 1971. 188. Za oba navedena se smatra da u osnovi imaju krst, međutim ime naselja Krstovače se izvodi od ličnog imena Krst, u: Новаковић Б. 2009. 142.

[29] Najoriginalniji primjer ove vrste utvrđuje Vego s tezom kako Vidovski grad svoje ime vodi od Svetovida, staroslavenskog božanstva, kada su Slaveni pokršteni umjesto njega štovan je Sveti Vid, u: Vego M. 1978. 96. Proizvoljno je tumačenje prema kojem bi naziv naselja Bjeljave

HT 15.indd 173 09.10.15. 15:32

odnosno da se ponudi rješenje njegova značenja uslovljavala je da su na pojedinim mjestima određeni elementi bez jačeg konteksta dovođeni u vezi s određenim religijskim pojmovima. Za takve slučajeve, pogotovo kada se radi o toponimima čiji korijen predstavlja pojam koji je u svakodnevnoj upotrebi, teško je ustanoviti u kolikoj je mjeri njegovo dovođenje u vezu s religijskim motivima realno.[30]

U skladu s već spomenutom potrebom da se jedno naselje ili grad zaštiti od negativnih nadnaravnih uticaja, te da u dotičnom mjestu cvjetaju mir i blagostanje, uslovljavalo je da se duž kršćanske Evrope prostru gradovi koji svoje ime izvode od imena sveca. Srednjovjekovna Bosna, kao integralni dio evropskog kulturnog kruga baštinila je ovu praksu. Tako se na ovom prostoru imena svetaca pojavljuju u imenima naseljenih mjesta svih vrsta.[31] Od značaja u ovim slučajevima je i dubrovačka interpretacija naziva bosanskih naselja, neke od primjera ne bismo mogli evidentirati da u njihovim službenim spisima njihovo ime nije prilagođeno latinskoj nomenklaturi.[32] Mnogi stari topo-

čuvalo uspomenu na slavensko mitološko božanstvo Bjeliboga, u: Jukić M. 2007. 534. Od svetog Vita, u kojeg su po pojedinim mišljenjima Slaveni transferirali Svetovida, izvodi se ime sela Vid kod Metkovića, zaselak Vituša u Drinovcima. Također su od praslavenskih vjerovanja i imena naselja Bovani koje asocira na Bovan ili Balvan kako je označavan drvo odnosno neki balvan koji je simbolizirao božanstvo, zatim ime sela Mukoš kod Mostara asocira na slavensku boginju Mukoš, dok Trebesin kod Stoca možda potječe od riječi "trebja" kako su Slaveni nazivali žrtvišta, u: Vego M. 1980. 416-418.

[30] Takav je slučaj s imenom Prača koji je po autoru izveden od značenja "biskup" ili "biskupsko imanje". U sastavu Prače i danas nalazimo toponim Biskup, u: Vego M. 1980. 23. Skarić je potpisivao tezu po kojoj se Sokolovo u srednjem vijeku nazivalo Sveta Gora, potkrepljujući tezu kako se u Sokolovu nalaze dva lokaliteta s imenom Sveta Gora, u: Skarić V. 1937. 43. Ime sela Sveća je prema autoru derivat od riječi "svet", "svetinja". Ovu konstataciju potvrđuje s činjenicom da je po predaji tu nekad bila smještena crkva, te je po njegovu mišljenju to ta svetinja, u: Palavestra V. 1982. 92.

[31] Današnji Herceg Novi je nazivan još i Sveti Stefan; poznat je i trg Sveti Srđ u dolini Neretve. U Sutorini je egzistiralo naselje Sveti Stefan, u: Ковачевић-Којић Д. 1978. 46. Ime sela Aranđelova kod Trebinja je izvedeno od imena svetitelja sv. Mihajla Aranđela; ime sela Kozman kod Tjentišta asocira na svetitelja Kozmu zaštitnika ljekara; Đurđevac od svetog Đurđa; Mistihalj u Paniku kod Bileće od sv. Nikle, odnosno oblika sv. Mikula; Mratinje u Pivi po imenu sv. Martina; Arilje kod Nevesinja po sv. Arhilju; selo Sv. Nikola kod Herceg Novog duguje ime svetitelju Nikoli; Sutorina imenu sv. Irene; naselje Žuljane po imenu sv. Julijana, u: Vego M. 1980. 423, 427. i 429.

[32] Takav je slučaj sa Vidovskim u Vidovom polju. U stranim dokumentima ono je nazivano Vidosich, Widossky, ali i Planum Sancti; i samo Vidovo polje je nazivano *de plano Sancti*

HT 15.indd 174 09.10.15. 15:32

nimi sa svetiteljskim imenima ustupili su mjesto novim, te su pojedini novi toponimi zadržali prefiks "su" ili "sut".[33] Ovom pitanju u našoj historiografiji pažnja je posvećena djelimično, problem je uočen, ali sustavno istraživanje nije provedeno. Ova građa bi u punom kapacitetu bila iskorištena u slučaju nastanka studije koja bi za cilj imala postavljanje u istu ravan imena naselja i njihovu geografsku rasprostranjenost, te bi s tim na svjetlost dana izišli obrisi koji je svetac štovan u određenim oblastima, čime bi se iskazala određena distinkcija između katoličkih i pravoslavnih elemenata.

Pitanje koliko je ovaj segment izvorne građe ponudio širem kontekstu istraživanja srednjovjekovnih bosanskih prilika najjasnije se referira u samom kvantitetu sprovedenih istraživanja, ekvivalentni su, odnosno parcijalni i bez definisanog cilja. Rješenje enigme se nazire u interdisciplinarnom pristupu, odnosno sistematsko istraživanje u interpretaciji iskusnih lingvista, historičara, etimologa i teologa, koje bi zasigurno unijelo jasnoću u pitanje koliko su ovi elementi uopšte pouzdan svjedok i koliko historijska nauka može prihvatiti njihova dostignuća kao relevantna.

Toponomastika i narodna predaja

Epska usmena naracija prenošena s koljena na koljeno, najčešće obavijena velom misterije, jer u sebi sadrži barem jedan nama nepoznat segment, uvijek je interesantan materijal kako za istraživače, tako i za amatere. Međutim, iako pojedini autori smatraju da svaka predaja ima u sebi zrnce historijske istine, ova građa se mora uzeti u obzir s najvećom kritičnošću, te se iz nje mogu crpiti samo oni elementi koji su potkrijepljivi i drugim izvorima. Istraživanjem kompletne narodne predaje, Vlajko Palavestra je bosanskohercegovačku historiografiju obogatio i saznanjima iz ovog segmenta kroz već spomenute publikacije. Međutim, metodološka obrada prikupljenje građe, odnosno stručno određivanje njenog mjesta, uloge i iskoristivosti za proučavanje srednjovjekovne Bosne nije egzaktno definisana.

Viti, u: Kurtović E. 2008. 92. Naselje Đurđevac može asocirati na bilo koje lično ime i tek je u latinskom obliku zasvjedočeno kao *civitate Sancti Georgi,* u: Динић М. 1978.b. 205. i 243-4.

[33] Primjeri ovog procesa su zasvjedočeni na imenima sela Sustipan, naselja Sutorina, Supetar, te na užim lokalitetima Sutvid, Suđurađ, Sustjepan, Sušćepan, Sutmiholj i mnogim drugim, u: Vego M. 1980. 428. i 430.

HT 15.indd 175 09.10.15. 15:32

Prema pitanju toponomastike, narodna predaja koja nastaje upravo na teritoriju o kojem se i priča često nastoji o imenu svoga naselja iskonstruisati sliku kako je to ime proisteklo iz usta poznate ličnost, ili je u vezi s poznatim vladarem, pogotovo u sudbonosnim vremenima za taj kraj.[34] Zatim u narodnim predajama su često sadržani i elementi prema kojima se pojedinom naselju pridaje značaj kroz njegovo ime koje se dovodi u vezu s nadnaravnim pojavama. Kao što se da uočiti iz navedenih primjera, očuvanosti narodnih priča nije smetala činjenica kako su one u mnogim slučajevima potpuno oprečne historijskoj zbilji.[35] Interesantni su, istina i rijetki, slučajevi kada je narodna predaja bez veće logičke osnove smještala pripadnike jednog vlaškog katuna na područje jednog naselja, a ispravnost te predaje je potvrđena u kasnijim istraživanjima.[36]

Migracije kao prenosioci toponima

Kod navedenih skupina toponima, primjera radi, kao što su oni koji su iznikli iz religijskih pojmova, moguće je odrediti fond onih koji zasigurno

[34] Ime sela Vitina prema narodnoj predaji potiče iz vremena hercega Stjepana, te kako se u ovom mjestu raspravljalo i vijećalo tu su i stanovali njegovi vijećnici koji su tada nazivani arhaičnim oblikom "vitnici", u: Zovko I. 1889. 91. Prema predaji je i ime sela Dusine izvedeno po crkvi sv. Duha koja je prenesena tu iz mjesta Bakrene jame. Ime rudarskog i kovačkog naselja Tješilo kod Fojnice objašnjavala je predaja kako su tu rudari ostali zatrpani, te su ih njihove udovice žalile i jedne druge tješile. Prema predaji je ime sela Klisure izvedeno po tome što su tu živjeli crkveni poklisari tj. Klisare. Narodna predaja vezuje i naziv sela Pločari sa "pločarima", odnosno kovačima. Mnogo je proizvoljnije predaja konstruisala kako je ime sela Botun izvedeno iz činjenice kako je neko nekog ubo nožem na tom mjestu (ubo-tun), u: Palavestra V. 1978.b. 109, 117, 130, 142. i 136. Krajnje interesantno tumačenje je preneseno po pitanju nastanka imena Samobora: na klisurama gdje je smješten grad nalazio se samo jedan bor, te je po tome grad dobio ime, u: Palavestra V. 1981. 132. Ime naselja Crkvenjak u kreševskom polju prema legendi postojalo je i u srednjem vijeku kada se tu nalazi katolička crkva koju su u XIII-XIV stoljeću porušili bogumili, u: Dumbović V. 1975. 107.

[35] Po jednoj priči Ustikolina je dobila ime tokom osmanske vladavine po riječi "kol" koja označava vojnu stražu pa je i straža u Ustikolini zvana Usta-kol, odnosno "stari kol". I za Foču postoji predaja po kojoj je ime dobila u osmanskom periodu. Predaja govori kako je sultan Mehmed II Fatih poslao na taj prostor vojsku, a oni kada su se vratili rekli su mu kako tamo ima mnogo kaca (bureta) što se na turski kaže "hepsi fuči", pa je od riječi fuča koja označava bure nastalo ime grada Foče, u: Zarzycki Z. 1891. 210. Ovakve varijante nisu ogledalo historijske stvarnosti jer se navedena naselja s istim imenima javljaju i u srednjem vijeku.

[36] Takav je slučaj s povezivanjem Vlaha Nenkovca sa selom Ivicom u Ljubinskom kraju. Ovu predaju potvrdili su arhivski spisi koji su zabilježili braću iz sela Ivice kao ljude Nenkovića, u: Kurtović E. 2009.b. 159.

HT 15.indd 176 09.10.15. 15:32

pripadaju toj skupini i one koje samo tumačenje pojedinih istraživača smješta u tu skupinu. Kod toponima koji su plod migracionih kretanja stanovništva nema fonda koji bi sadržavao makar i jedan slučaj za koji bismo mogli sigurno tvrditi kako je nastao migracijom. Iz toga slijedi kako svi toponimi za koje se drži da su nastali migracijom stanovništva su plod istraživačkih zaključaka. Na takvu situaciju po pitanju srednjovjekovne Bosne ponajviše utiče činjenica kako za taj period nemamo dovoljno izvora o kretanjima stanovništva.

Tako su istraživači nastojali povezati nastanak imena nekog naselja s imenom neke ličnosti ili porodice koja je iz nekih drugih predjela doselila na to područje. Pri ovakvoj postavci zaključci, odnosno pretpostavke se kreću duž linije imena, pa se stoga smatra kako su doseljenici u novu sredinu prenijeli ime starog naselja po kojima su i oni kao porodica ili ličnost dobili ime.[37] Da bi se ovakvom metodom odredio nastanak imena nekog naselja potrebno je imati izvorne podatke o tim ličnostima, kao i njihovoj migraciji. Bez ove građe svaki ostali vid tumačenja, pa čak i realni, ostaje na nivou pretpostavke.

Jedan drugi aspekt, suprotnog smjera, prikazan je kroz neke druge primjere. Naime, ti se primjeri odnose na sistem nadijevanja imena osobi po naselju iz kojeg potiče. Jednostavnije rečeno, kada bi neka nova ličnost ili kompletan rod migrirali u novo području, starosjedioci bi ih nazivali po nazivu naselja iz kojeg potiču.[38] Ovaj sistem u kojem je ime naselja očuvano kroz prezime

[37] Selo Toholji u okolini Foče po jednoj teoriji bi moglo svoje ime povlačiti od Radelje Toholja zasvjedočenog u dubrovačkim arhivskim knjigama, čiji su preci doselili na to područje. Ime naselja Gabelića moglo je proizići iz imena roda Gabelića koji je doselio iz Gabela s ušća Neretve. Prema ovom tumačenju prezime koje su dobili po mjestu iz kojeg potiču je nadjenulo ime naselju u koje su doselili, u: Palavestra V. 1978.a. 91. i 92. Tumačenje po kojem je ime sela Deževice proisteklo migracijom stanovništva iz pravca današnjeg Novog Pazara jer je i tamo zasvjedočen isti toponim, opovrgnuto je činjenicom kako i kod Požege ima naselje s istim imenom. Ime naselja Kreševa je po sačuvanoj legendi nastalo iz imena doseljenika iz Mostara zvanog Kreho, te se naselje najprije nazivalo Krehovo naselje, zatim Krehovo, te je palatalizacijom stvoren današnji oblik Kreševo. Međutim, zabilježena dva naselja s istim imenom kod Sarajeva i Cazina obeshrabruju ovu predaju, u: Dumbović V. 1975. 85, 86-87. Ime naselja Gožak izvođeno je po nekim teorijama od imena rodnog naselja (Govze) nekog doseljenika, u: Бешлагић Ш. 1976. 221-222. Prema mišljenju autora postoji mogućnost kako se dio žitelja iz naselja Lupnica iz župe Lašve preselio u okolinu Jajca gdje je naselje imenovano po imenu njihova mjesta odakle potiču, u: Михаљчић Р. 2002. 128.

[38] Ovakav slučaj je s Radonjom Ljubinovićem, domaćim trgovcem iz Foče koji je nazivan Stabna. Autor smatra kako je moguće da njegov nadimak potiče po selu Stabna u Gornjem Podrinju, u: Palavestra V. 1978.a. 91.

HT 15.indd 177 09.10.15. 15:32

ili nadimak nekog roda ili ličnosti bi za proučavanje migracija u srednjovjekovnoj Bosni bio od velike koristi, ali samo u onim slučajevima u kojima je ta tvrdnja potkrijepljena.

Imena vlaških skupina kao identifikacioni elementi njihovih naselja

Obitavajući duži vremenski period na jednom prostoru te formirajući naselja unutar svojih katuna, vlaške skupine su uticale i na oblikovanje imena tih naselja. U našoj historiografiji nije pridavana pažnja detaljnijem proučavanju problematike vlaških naselja. Istraživanja su se u najvećoj mjeri bazirala na tretiranju katuna kao sveukupne osnove historije Vlaha. Parcijalni pristupi jesu zastupljeni, ali u njima nije defnisano ni pitanje nomenklature naselja vlaških skupina. Do danas poznati fond toponima ove vrste demonstrira kako u njemu ima dovoljno materijala za jednu maglovitu sliku.

Kao što je opći diskurs i kod ostalih vrsta toponima i kod Vlaha je zasvjedočeno kako se njihov uticaj mogao vršiti na ime već formiranog naselja u kojima bi jedna njihova skupina preuzela uticaj, ali i na novonastala naselja formirana upravo njihovim razgranavanjem. Slijedeći ustaljeni obrazac ta su naselja imena dobivala po imenu vlaške skupine, imenu osnivača katuna ili nekog istaknutog katunara.[39] Na našem području fomirao se i veći broj naselja čiji toponimski korijen počiva na "vlah", međutim naselja takve vrste samo iznimno možemo vezati za određenu vlašku skupinu.[40] Napose, izdvajaju se arhivski spomeni imena katuna određene vlaške skupine kroz prizmu njihova

[39] Ime naselja Gleđevci kod Ljubinja pripada tradiciji ukupnosti prisustva Vlaha Gleđevića na tom prostoru, u: Kurtović E. 2007. 16. Naselje Burzike svoje ime izvodi po obitavanju Vlaha Burmaza. Isti slučaj je i s naseljem Burmazi u kojem je zasvjedočen Burmaz Vladisalić. Selo Pocrnje u Ljubinju je nadjenulo ime vlaškoj skupini Pocrnjama. Selo Vlahovići u Hercegovini ime izvodi po Vučihni Vlahoviću iz istoimene vlaške skupine. Selo Bančići između Popova i Ljubinskog polja po narodnoj predaji je dobilo ime po Banu koji je tu živio. Kako su u ovom mjestu obitavali i vlasi Bančići teško je dijagnosticirati ko je kome nadjenuo ime. Sličan je slučaj s vlasima Boljunima i naseljem Boljuni. Prema autorovom mišljenju selo vlaha Mirilovića je po njima nazivano Mirilovići. Po Vlahu Premilu i selo u kojem je živio sa svojim Vlasima nazvano je Premilovići, u: Тошић Ђ. 2004. 83, 84, 85, 87, 94, 104. i 108.

[40] Današnje selo kod Kalinovika sačuvalo je svoje ime Vlaholje, u: Kurtović E. 2009.a. 30. Sela s ovakvom imenskom osnovom locirana su kod Kreševa i Lepenice u obliku Vlahovići, u: Dumbović V. 197. 102.

HT 15.indd 178 09.10.15. 15:32

shvatanja kao naselja ili oblasti.[41] Najvažniji momenat bi uslijedio kada određeni pojam postane sinonim za naselje, odnosno kada neki pojam preuzme funkciju identifikacione odrednice nekog mjesta. Ovaj princip se također u identičnom obliku odnosi i na imenovanje skupine naselja, odnosno šire oblasti.[42]

Za očuvanost ove vrste izvorne građe zasluga pripada arhivskim spisima očuvanim u Državnom arhivu u Dubrovniku. Kako topografska rasprostranjenost srednjovjekovnih vlaških skupina nije jasno omeđena, istraživanje toponomastičke građe se nameće kao jedan od važnih izvora u izučavanju ove problematike. Navedeni primjeri, potkrijepljeni izvorima druge vrste, svakako pokazuju kako će u sklapanju te slike ova vrsta izvora biti u dobroj mjeri pouzdan oslonac, međutim kao i kod ostalih slučajeva nameće se potreba sravnavanja, odnosno uporeĎivanja toponima i konteksta historijske istine.

Metodologija ubikacije naselja srednjovjekovne Bosne na osnovu toponomastike

Proučavanje svih elemenata srednjovjekovne toponomastike za krajnji i najznačajniji cilj ima ubikaciju određenog naselja. Ubikacija naseljenih mjesta jedan je od ključnih faktora proučavanja kompletne prošlosti nekog kraja ili zemlje. Teza o nerazdvojivosti prostora i vremena dobija na snazi ako se uzme u obzir kako bi značaj saznanja o bilo kojem događaju bio uveliko umanjen ukoliko ne bismo imali predodžbu o teritoriju na kojem su se desila. Isti događaji na dva različita teritorija mogu stvoriti sasvim drukčiju klimu, te je stoga jasna ubikacija noseći stup historijske geografije. Različiti su metodološki pristupi primjenjivani za ubikaciju srednjovjekovnih bosanskih naselja. Naš cilj u ovom segmentu ogleda se upravo u prikazu načina ubiciranja na osnovu toponomastike kroz nekoliko ključnih uzoraka, dok bi cjelokupna historiografija dosadašnjih ubikacija mogla biti predmet mnogo veće studije. Najeklatantniji obrasci ubikacije na osnovu toponima zasvjedočeni su na pokušajima ubikacije gradova navedenih u spisu Konstantina Porfirogeneta, te gradova

[41] Ime vlaške skupine Vlahovića spomenuto je u takvom svojstvu kroz primjer "de Vlacouich", u: Kurtović E. 2005. 50.

[42] Takav je slučaj sa popovskom Površi, obasti koja je kasnije prozvana Bobani po vlasima Bobanima koji su nastanjivali tu oblast, u: Anđelić P. 1983. 62. i Kurtović E. 2012. 19. Međutim, Površi se u jednom dubrovačkom dokumentu naziva i *villa*, odnosno okarakterisano je i kao naselje, u: Kurtović E. 2012. 14.

HT 15.indd 179 09.10.15. 15:32

zabilježenih u tri povelje upućene hercegu Hrvoju Vukčiću, dok nam i pojedini sporadični primjeri mogu u toj analizi biti od koristi.

Jedan od osnovnih metoda ubikacije toponima srednjovjekovne Bosne svodio se na posmatranje u kojoj bi se oblasti naseljeno mjesto moglo nalaziti na osnovu konteksta izvora u kojem se javlja, zatim bi se šira oblast sužavala koliko bi to historijski kontekst dozvoljavao, te bi uslijedilo sistematsko traganje za tim toponimom na tom užem području ili barem za toponimom koji u korijenu ima sličan sadržaj.[43] Izvjesne probleme predstavljaju i slučajevi kada je istoimeni toponim zastupljen na više mjesta, te se javlja nemogućnost odabira onog pravog.[44] Najveću zamršenost u ubikaciji naših naselja

[43] Ovakav metod demonstrira Dinićeva ubikacija gradova hercega Stjepana. Kada je u poveljama pronašao "Ravanscha Vbrisinio" Dinić je znao da se taj grad u obliku Ravansko, Ravanski ili Ravno nalazi u Breznici za koji se zna kako je obuhvatala pljevaljski kraj. Zatim je pogledom na naseljena mjesta tog kraja ustanovio kako se tamo i danas nalazi selo Ravno, te je na taj način Ravanscha konačno dobila svoje geografske dimenzije. Ovaj slučaj Dinić je potkrijepio i s mikrotoponimima u okolini Ravnog koji oblicima Kula i Gradina neodoljivo podsjećaju na srednjovjekovne pojmove. Uočava se kako je ubikacija najjednostavnija i najpouzdanija upravo u slučajevima kada je naselje u dokumentu vezano s oblašću u kojoj se nalazi. Takav je slučaj još i s Kuknjem na Ćehotini ("Cochangu in Brisiniza"), pogotovo ako se uzme u obzir saradnja sa mikrotoponimima koju u ovom slučaju predstavlja lokalitet Podkukanj; sličan slučaj je i sa Mičevcem u Trebinju ("Mischewetz Vtribigno"); Novi u župi Dračevici ("Novy Vdrazanich"), u: Динић М. 1978.b. 241, 200, 203. i 204. Istim metodom je i Vego smjestio "Poglich et ipsa Poglia" iz povelje upućene kralju Ostoji na mjesto današnjeg sela Polog u župi Polja, u: Vego V. 1957. 270.

[44] Konstantinovo naselje po imenu Galumainik pojedini historičari poistovjećuju sa selom Glumine, dok drugi smatraju da se radi o selu Glumine kod Ošlja ili selo Komanje kod Stoca, u: Anđelić P. 1983. 46-47. Ubikacija Mila je vršena na nekoliko mjesta: kod Jajca, kod Kaknja, kod Kiseljaka kao toponim Milodraž, kao selo Miloševac kod Modriče, da bi konačno ovaj toponim ubiciran u Arnautovićima kod Visokog, u: Anđelić P. 1973. 224. Isti je slučaj s Kruševcem koji je smještan u Žitomisliće kod Mostara, te u svojstvu sela Kruševa kod Mostarskog blata, u: Anđelić, T. 1978. 23. Jireček je smatrao da se Borač nalazi kod Vlasenice čija se okolina i danas zove Birač, a Skarić da se nalazio kod današnjeg sela istog imena u okolini Rogatice, u: Динић М. 1978.a. 313. Korištenje samo toponomastike za ubikacije izraženo je na primjeru naselja Žlijebi (Slebi) koji se poistovjećuju s toponimom Žlijebi u okolini Rogatice ili Žlijeb kod Višegada, u: Isto. 315. Thallóczy je napravio nekoliko grešaka zbog istoimenih toponima. Tako je Mičevac kod Trebinja zamijenio s Mrčevcem kod Kotora, Koznik u pljevaljskom kraju s Kozao kod Fojnice, Ljubuški s Ljubljanom kod Nina, Bijelu kod Konjica s Bijelom Stijenom. Prema etimologiji "civitate Lublano" mogao bi biti jedan od tri hercegova grada Ljubomir, Ljubinje i Ljubuški. Međutim historijsko-geografske odlike izdvajaju Ljubuški kao adekvatan odgovor, u: Динић М. 1978.b. 180. i 248. Takav je slučaj i Karanovićevih i Skarićevih tvrdnji. Naime, Karanović je mislio kako je pravilno ubicirao naselje "Corbauzka" s današnjim

HT 15.indd 180 09.10.15. 15:32

predstavlja činjenica kako su njihova imena sačuvana kroz dokumenta pisana na latinskom jeziku od strane pisara koji u suštini i ne znaju gdje se nalaze ta mjesta, te ne znaju ni kako ih pisati, pa su se snalazili na način da su imena koja su čuli prilagođavali svome jeziku. Na taj način sačuvan je veliki fond naziva koji autori čitaju kao različite oblike, te na taj način dolazi do netačne ubikacije jer nije u potpunosti jasno određen korijen toponima.[45] Napose, težnje da se toponim po svaku cijenu ubicira, odnosno da svaki autor ponudi svoje mišljenje o njegovom geografskom položaju uslovljavale su da se u mnogim slučajevima srednjovjekovni toponimi povezuju s današnjim bez ikakvog jačeg oslonca.[46] Mnogi autori odstupali su od osnovnih načela metodologije ubikacije, zanemarivajući princip, te upražnjavajući metod prema kojem su ime srednjovjekovnog toponima, odnosno njegovo čitanje, prilagođavali

toponimom Krbavska u Sokolovu, međutim Skarić je našao istoimeni toponim i u susjednom selu Kozici, te stvorio dilemu, u: Skarić V. 1937. 43.

[45] Ovo je učestao slučaj kod Thallóczya. On je "Soko cum domino Strynon" tumačio kao Soko u Konavlima, a Strynon kao Sutorina, ne uzevši u obzir geografsku udaljenost između ova dva mjesta. Iako se radi o povelji pisanoj polovinom XV stoljeća u kojoj su navedeni posjedi hercega Kosače, Thallóczy je grad "Stary" protumačio kao Cavtat koji je još nazivan i Starigrad. Problem je što je ovaj dio još u trećoj deceniji XV stoljeća prodan Dubrovčanima. Grad "Odetzky" je Thallóczy proglasio Odžakom, iako je Odžak osmanskog porijekla, u: Динић M. 1978.b. 179. Vego je demantirao Dinićevo čitanje grada "Choni", odnosno "Chaw" kao Hum, iznoseći svoje čitanje koje bi glasilo Kom, te ga smješta u selo Raziće u Glavatičevu gdje se nalazi jedno brdo sa zidinama starog grada kojeg stanovništvo naziva Kom, u: Vego M. 1957. 272. Kvalitetna saradnja domaćih i stranih izvora uočena je na primjeru grada Sepyna kojeg Dinić nije mogao dešifrirati. Upoređujući taj naziv s nazivom Žepini iz ćirilskih povelja uočena je veza, te je na taj način ubicirao Sepynu na područje današnjeg mjesta Krupa, u: Карановић M. 1936. 31.

[46] Jireček je tako Borač poistovijetio s toponimom Borač na gornjoj Neretvi i napravio grešku, u: Ковачевић-Којић Д. 1978. 94. Nakon što je slobodnim tumačenjem odredio da se grad Glaž nalazio pored vode, Mazalić je na sastavcima rijeka Ukrina pronašao toponim Gradinu te ga poistovijetio s Glažom. Sličan metod je autor koristio i kod ubikacije srednjovjekovne varoši Sride koju je smjestio malo dalje uz Ukrinu na mjestu današnjeg sela Osredka, u: Мазалић Ђ. 1950.a. 226. i 228-229. I Spasićevo povezivanje grada Žira i zaseoka Žirča u selu Kasidolu je u najmanju ruku labilno, u: Спасић Д. 1996. 63. Vego je grad Medvjed ubicirao na mjesto sela Izgori kod Čemerna gdje postoji toponim Međeđi dol, u: Vego M. 1980. 460. Teorija po kojoj bi naziv srednjovjekovnog naselja Klenica mogli dovesti u vezi s nazivom potoka Klen, koji ujedno asocira na vrstu ribe je svakako teško održiva, u: Мргић. Ј. 2000. 40. Thallóczy je toponim Črmilino poistovijetio s današnjim naseljem po imenu Crljeni kod Ključa, međutim Crljeni asociraju na crvenu, a ne crnu boju kao što je to slučaj kod toponima Črmilino, u: Мргић. Ј. 2002. 91.

HT 15.indd 181 09.10.15. 15:32

današnjim toponimima u nekom kraju.[47] Ovaj sistem bi, kao i svaki drugi, mogao u pojednim slučajevima zbog ipak određene sličnosti naziva prijašnjih i današnjih naselja dovesti do tačne ubikacije, međutim ovo nikako nije adekvatan princip i u najvećem broju slučajeva predstavlja svjesno čitanje izvora u iskrivljenom obliku.

Za slučajeve u kojima izvori dopuštaju definisanje šireg geografskog okvira u kojem se zasigurno nalazi toponim ubikacija je u izvjesnoj mjeri olakšana, međutim za slučajeve u kojima to nije moguće, te u kojima se srednjovjekovni toponim ne može dovesti u vezu s današnjim situacija je mnogo teža. U ovakvim slučajevima istraživači ponajviše pribjegavaju metodi ubikacije na osnovu reda navođenja u povelji, koji se u najvećem broju slučajeva odvijao geografski s lijeva na desno u smijeru kretanja kazaljki na satu. Ovaj sistem je opće prihvaćen za ubikaciju toponima ove vrste, međutim nije u svakom slučaju doslijedno sprovođena navedena metoda nabrajanja naselja, a i kada jeste ona omogućuje samo definisanje šire geografske oblasti između druga dva navedena naselja.[48]

Pored široke lepeze pristupa ubikaciji mnogo je srednjovjekovnih naselja ostalo neubicirano, te se kao zadatak mlađim naraštajima istraživača nameće pronalaženje njihovog geografskog konteksta.[49] Jako su rijetki slučajevi u koji-

[47] Dinić je "Castrum Odezky", odnosno "civitate Odrzchi" nastojao čitati kao Odski, povezujući ga s rijekom Odskom, međutim u tom području nije našao mikrotoponime koji bi potkrijepili njegova nastojanja. Primjer ove problematike je i čitanje toponima "Clechnauchoy", kojeg je Dinić pročitao kao Klek na Uvcu, u: Динић М. 1978.b. 246. i 149. Spasić misli da bi se trebalo čitati "nauchoj" kao u Maoči, odnosno da bi se Klek trebao nalaziti u Maoči. U Maoči je Spasić pronašao i tvrđavu koju nazivaju Gradina, a pored nje jedno naselja koje se naziva Klekov Brijeg i Kleke, u: Спасић Д. 1996. 48-49. Mišljenja smo kako je na autorov način čitanja ovog toponima uticala činjenica da je ove toponime već ranije pronašao, odnosno izvorna građa je prilagođena toponimu na terenu.

[48] Na osnovu "društva u kojem se nalazi", Dinić je ubicirao grad Koznik u pljevajski kraj. Isti je slučaj i s gradom "Pontis Terre" za čiju konkretnu lokaciju Dinić nije siguran, ali prema rasporedu nabrajanja uspješno ga je smjestio u Podrinje, u: Динић М. 1978.b. 244. i 246-247. Mihaljčić je ubicirao Lupnicu između Trbouše i Bijele sistemom navođenja u povelji, u: Михаљчић Р. 2002. 128.

[49] Najkarakterističniji primjeri nemogućnosti ubikacija odnose se na najstarije spomenute bosanske gradove Katera i Desnik. Pokušaj njihove identifikacije kao Kotora i Tešnja nisu bili uspješni, u: Ћирковић С. 1998. 28. Ostroviza i Prilip Vbistrizi su ostali neubicirani. Zbog nedostatka takvih toponima na prostoru na kojem bi se ovi gradovi trebali nalaziti iz hercegovih povelja ostali su neubicirani: Cosisti, Creseuaz Opolino, Novi Vpimi, Ossonitzk, Saslon

HT 15.indd 182 09.10.15. 15:32

ma se možemo nadati kako će otkrivanje novih izvora riješiti enigmu ubikacije pojedinih naselja, te se stoga nužno skoncentrisati na postavljanje u istu ravan naselja i događaja, odnosno vremena i prostora, iznova postaviti pitanja već prerađenim izvorima, te sistematskom prikupljanju današnje toponomastičke građe. U radu je već naglašeno kako su srednjovjekovna naselja nastajala uz određene geografsku uslove, te se za ubiciranje preostalih toponima nameće potreba izlaska na teren i promatranja potencijalnih lokaliteta.

Etimologija i toponomastika na primjeru naselja srednjovjekovne Bosne

Kroz svaku od obrađenih cjelina u dosadašnjem dijelu rada koristili smo se dostignućima etimologije na polju toponomastike u onoj mjeri koliko je to bilo potrebno za obradu tog okvira, te stoga izneseni slučajevi neće biti ponovno analizirani na ovom mjestu. Nameće se potreba na konkretnim primjerima pokazati koliko je etimologija opasno sredstvo u proučavanju toponima. Na našim jezičkim prostorima ukorijenilo se nekoliko izdanja etimoloških rječnika koji mogu biti od koristi istraživačima ove problematike, međutim niti ove publikacije ne mogu riješiti sve nedaće struke.[50] Negativne posljedice na naučnu istinu ostavio je i sistem slobodnog tumačenja etimologije toponima, koje je u lingvistici dobilo i stručni naziv pučka etimologija.

Mitar Pešikan, koji se bavio problemom toponomastičke etimologije, zaključio je kako uprkos činjenici što se toponimi rode u krilu nekog jezika i nastanu od njegovog tkiva, oni postanu i u njemu samom strano tijelo, koje ostaje iznad ili izvan jezičke izdijeljenosti, oni ne pripadaju datom jeziku, nego su se samo zatekli u njemu. Formalno posmatrano, oni ostaju prikovani za mjesto, ali lingvistički gledano oni šetaju: iz jezika u jezik, iz dijalekta u dijalekat, iz sistema u sistem, jer se etničko-jezičke prilike u svakom mjestu smjenjuju, a na toponimima znaju ostajati tragovi.[51] Jezički filter kroz koji je toponim vremenom prolazio, te njegova prilagodba određenom jezičkom prostoru, uticali

Petyschytynskey, Mediued, u: Динић М. 1978.b. 247-248. i 250-251. Karakteristična situacija se stvorila i oko ubikacije grada Glaža. Autori su ga pronalazili u brdu Glasincu kod Vrbasa gdje i danas postoji lokalitet Klasnica, u dolini Ukrine, te na granici Ukrine. Međutim njegova ubikacija je i dalje otvoreno pitanje, u: Ружичић Г. 1972. 103.

[50] Trotomno izdanje etimolologijskog rječnika na kojeg se ponajviše referiraju historičari objavio je Petar Skok, 1971-1973. godine.

[51] Pešikan M. 1971. 439-440.

HT 15.indd 183 09.10.15. 15:32

su da se izvorni oblik promijeni, te se tako stvori određena derivacija koja pravi izvjesne probleme ubikaciji.[52] Historičar koji se barem površno uputi u historiografiju ove problematike neće imati previše dvojbi da konstatuje kako je na našim prostorima upravo ovaj proces šetanja i transformacije toponima poslužio pojedinim istraživačima da svoje zaključke temelje principom pučke etimologije. U takvim se slučajevima za pojedince toponomastička etimologija ispostavila kao kišobran ispod kojeg su pronašli sigurno utočište svojih kvazinaučnih pretenzija. Za historijsku nauku, pogotovo za segment o kojem diskutujemo, pogubno su djelovale studije, odnosno istraživanja, koja su u samom začetku imala jasno zacrtane rezultate koji se nastoje postići.[53]

Iako izneseni primjeri mogu uticati na formiranje negativnog mišljenja prema etimološkoj toponomastici treba istaći kako je bavljenje mlađih generacija istraživača ovom problematikom nužno za razotkrivanje takvih slučajeva i donošenje pravih smjernica. Ambicije da se objasni način na koji je pojedino naselje dobilo ime su, istina, primjetne na našim uzorcima, ali i taj segment je po mnogo čemu manjkav.[54] Treba imati u vidu i kako su naučnici tumačili

[52] Na nazive strane provenijencije ovaj primjer je najmarkantnije izražen na imenu Venecije koji je jezičkim filterom od Venecija-Vneci-Bneci-Mneci postalo Mleci, u: Pešikan M. 1971. 439-440. Ovakav slučaj šetanja riječi iz jezika u jezik zabilježen je na slučaju ubikacije jednog toponima kod Čemerna. Naime, u dubrovačkom izvoru se kaže kako su neki Vlasi otišli u Boljkino svratište ispod Čemerna, što je autora ponukalo da ime jednog manjeg naselja kod Čemerna pod imenom Trtorija poveže s italijanskim nazivom za svratište koje glasi "trattoria". I naziv Tjentišta asocira na italijansku riječ "tenta" što bi značilo šator, u: Palavestra V. 1981. 130. Kroz jezički filter prošla su i imena naselja Dumno, u današnjem obliku Duvno, zatim ovu zakonitost posmatramo kroz tumačenje po kojem današnji toponim Vašarović predstavlja ime župe Večerić, u: Vego M. 1957. 274. Manje promjene su doživjeli nazivi Hraštani i Zahojani, koji se danas javljaju u oblicima Rašćane i Zavojani, u: Смиљанић А. 2011. 131.

[53] Ovaj princip uočavamo kroz primjer etimologije naziva zidina u Milama nazivanim Gavranić, koje prema autorovom tumačenju vode porijeklo od gavrana štovanog u mitovima o Mitri, što je prema automatizmu navelo autora na zaključak kako se radi o nazivu za nekad postojeće mitraističko svetište. Treći mitraistički stepen uvođenja u misterije bio je vojnik (Miles). To je bilo dovoljna podloga za autora da utvrdi kako se radi o kultnim misterijama koje su se dešavale na kultnom mjestu i to kultno mjesto zvalo se Miles što je visočko Mile, u: Pašić I. 2009. 106-107. Mora se istaći kako se u ovakvim slučajevima radi o maštovitim kreacijama koje ne sadrže naučnu podlogu.

[54] Nastanak imena grada Blagaja, Orbini je dovodio u vezu s blagom, odnosno ime je povezano s činjenicom kako je na tom mjestu skriveno neko blago, pa otud i ime, u: Anđelić P. 1981. 43. Goražde je prema nekim asocijacijama dobilo ime od riječi "gorenje" ili od slavenskog "gorazd", u: Ковачевић-Којић Д. 1978. 44. Prema slobodnoj asocijaciji i ime Samobora

HT 15.indd 184 09.10.15. 15:32

pojedine toponime iz izvorne građe na pogrešan način iz nastojanja da se taj toponim ubicira, međutim ti se primjeri potpuno izdvajaju od kvazinaučnih pristupa, jer se u takvim slučajevima radi o greškama koje nisu plod svjesnih poteza.[55] Ti uzorci pokazuju kako korištenje asocijacije kao etimološkog identiteta olako može da navede na krivi put. Poseban i raširen aspekt predstavljaju pojave u kojima je historija utvrdila etimologiju, a ne lingvistika.[56] Tu se radi o slučajevima u kojima su predlošci pronađeni na terenu odgovarali

je izvođeno od činjenice kako se tu nalazio samo jedan bor, u: Palavestra V. 1981. 12. Ime grada Glaža je po sličnoj osnovi tumačeno u značenju slavenske riječi za oko, u: Мазалић Ђ. 1950.a. 226. Ime naselja Stoca je dovođeno u vezu s mogućim porijeklom imena od sudačkih stolica koje se na tom prostoru nalaze, što je protumačeno kao mjesto u kojem su stolovali srednjovjekovni bosanski vladari, u: Kurtović E. 2008. 94-95. Razdvajanjem slogova je lansirana teza po kojoj ime Ustikoline nastaje od ušća Kolune, u: Zarzycki M. 1891. 209. Toponim Pridvorci je istom asocijacijom dovođen u vezu s dvorom Pavlovića u Trebinju. Kako se ovaj toponim sreće u blizini Trebinja, to je poslužilo za pojašnjavanje dijela "pri", u: Тошић Ђ. 1990. 44. Interesantno je i tumačenje etimologije naziva Drijeva, njegovi korijen "drevo" označavao je drvo, pa je ime dovođeno u vezu s lađom ili skelom, u: Sivrić M. 1996. 177-178. Naziv sela Striževo izvođeno je po njegovoj osnovi od staroslavenske riječi streža ili strog. Toponim Grubilaz, po autoru, svoje ime duguje osnovi "grub", a u ovom bi slučaju označavao grub, odnosno neravan teren. Asocijacijom i rašireni toponim Vrhpolje ime izvodi od geografskog položaja na vrhu nekog polja, u: Palavestra V. 1982. 92. Karakteristična je situacija s toponimom Počitelj koji je između ostalog izvođen i iz glagola "počiti" koji bi označavao počivalište za ljude, stoku ili lađe, u: Alerić D. 1986. 12. Toponim Deževice je smatran derivatom imena ptice drozd ili drozg, međutim ovakvi slučajevi se ne mogu utemeljiti niti asocijacijom, u: Jukić M. 2007. 173. Nastanak imena hercegovom gradu Zaslonu tumačeno je slobodnom asocijacijom na njegov geografski položaj iz činjenice kako se nalazio daleko od putnih komunikacija, odnosno sklonjen od glavnog druma, u: Vego M. 1980. 460. Arhaični oblici naziva naselja Čvaljina i Dvrsnica, nastali su od riječi "čvalje" koji označava dolinu, te "zvrst" u značenju kamena od kojeg se pravi crijep. Selo Zavala duguje ime istoimenoj riječi koja označava udolinu, omeđenu visokim uzvisinama, u: Vidović D. 2010. 293-294. i 301. Naziv sela Mirilovića izvodio je ime po nekom Mirilu, međutim Mirilovo ime izvođeno je iz činjenice kako je on dobro mirio zavađene strane, u: Тошић Ђ. 2004. 104.

[55] Iako se radi o imenu župe, primjer je interesantan za naše navode. Naime, Dukljanin je zabilježio Yabsco ili Yambsco, a Novaković slijedio osjećaj pa ga je identificirao kao Gacko, u: Anđelić P. 1983. 36. Ovu zakonitost posmatramo i kroz tumačenje po kojem današnji toponim Vašarović predstavlja ime župe Večerić, u: Vego M. 1957. 274. Već spomenuto tumačenje grada Glaža u daljoj razradi autor je asocijacom taj naziv poistovijetio s odrazom (primjer odraz u vodi), te je po toj logici i nastojao ubicirati ovaj grad pored rijeke, u: Мазалић Ђ. 1950.a. 226.

[56] Ovakvi su slučajevi u dosadašnnjem dijelu rada već navođeni, a oni se ponajviše odnose na rješavanje toponima koji su prošli kroz spomenuti jezički filter, te onih koji se javljaju u izvorima strane provenijencije u sasvim izmijenjenom obliku o kojem će biti riječi kasnije.

HT 15.indd 185 09.10.15. 15:32

srednjovjekovnim toponimima, iako jezički gledano nisu bili u potpuno istom obliku. Takvi su slučajevi učestali iz razloga što nad našom toponomastičkom građom nije sprovođena sistematska analiza od strane lingvista, nego su historičari prepušteni da svojim umijećem popune te pukotine.

Različita percepcija srednjovjekovnih bosanskih toponima

U ukupnom sistemu nomenklature bosanskih i humskih toponima u dosadašnjem dijelu rada ustanovljeno je kako su se oni odvijali kroz nekoliko izloženih vidova. Međutim, ono što je srednjovjekovna praksa podrazumijevala pod sistemom identifikacije toponima zastupljeno je i danas, ali u različitim svojstvima. U srednjovjekovnoj bosanskoj državi egzistiralo je nekoliko tačaka, nekoliko naseljenih mjesta, koja su poprimila identifikaciona svojsta te oblasti, dok je još zapaženiji vid identifikacija naselja po župi u kojoj se nalazi.[57] Osim u arhivskoj građi, uzajamna veza između ovih aktera dijagnosticirana je i na primjerima njihova imenovanja, kada je naziv naselja nastajao po imenu šireg geografskog okvira, te obratno.[58] Srednjovjekovna mobilnost koja nije podrazumijevala učestalo kretanje ljudi kako je to danas izraženo, uslovila je da mnoga mjesta ljudima koji nisu iz tog kraja ostaju potpuno anonimna.

Najeklatantniji primjeri već spomenutog jezičkog filtera kroz koji je toponim prolazio uočavaju se u dubrovačkim dokumentima. U te su spise kancelari i notari upisivali imena susjednih bosanskih naselja na latinskom jeziku, a da situacija bude još gora za kasnije istraživače pisari za izvjestan broj naselja

[57] Primjer "Toplich in Bosna" predstavlja oblik šire identifikacije, dok primjera radi "prope Borace" označava užu identifikaciju, u: Динић М. 1978.a. 313. "In villa Boratove districti Srebrenize", "de Sileno de Nevesigne in Postolach", "de Vrangodol in Nevesigne", u: Ковачевић-Којић Д. 1978. 25, 117. Castrum Konowaltsky je primjer u kojem je grad nazvan po imenu župe, Cochanga in Brisinizza, Posichelln Vdobranah, Neboyze Vnitericih, Cimiacho Vbrechinich, Castrum Odezky, u: Динић М. 1978.b. 181, 200, 207, 212. i 246. Gradovi Borač i Brodar su također imali istovijetna imena kao i njihove župe, u: Поповић Р. 2011. 148-149.

[58] Teško je odrediti je li grad kao centralno naselje neke župe ili oblasti posudio ime župi ili je proces tekao u obratnom smjeru. Zaselak Bansko u blizini grada Bune je poprimilo elemente identifikacije većeg naselja, u: Анђелић Р. 1981. 50. Grad Podrinac je upio ime šire oblasti, u: Ковачевић-Којић Д. 1978. 105. I grad Vrbas, odnosno nazivan još i Vrbaški grad, nosio je isto ime kao i šira oblast, istoimene župe, u: Карановић М. 1936. 28. Grad i župa Glaž također dijele isti naziv, u: Ружичић Г. 1972. 103. Sličan je slučaj i s naseljem i župom Ustikolinom, u: Zarzycki M. 1891. 209.

HT 15.indd 186 09.10.15. 15:32

čija su imena trebali upisati nisu ni znali gdje se geografski nalaze.[59] S ovim su se problemom susretali svi istraživači koji su se bavili problematikom ubikacije gradova hercega Stjepana Kosače, koji iako zapisani još uvijek nisu do kraja ubicirani.[60] Problem je i u ovom slučaju kao i s dubrovačkim spisima, promjena jezika na kojem se pišu toponimi stvorili su opću konfuziju. Da bi se stekao utisak kolika je razlika između domaćih i stranih pisanja toponima navešćemo i neke koji se javljaju u poveljama bosanskih vladara i vlastelina.[61] Sasvim je izvjesno i na primjerima zasvjedočeno kako Dubrovčani nešto bliže izvornom obliku zapisuju imena onih naselja s kojima se češće susreću.[62] Posebno su interesantni, ali ne i tako učestali, slučajevi u kojima su pisari stranih država prevodili imena naših naselja na svoj jezik.[63]

Zaključna razmatranja

Hronični nedostatak naše struke koji se ogleda u malom obimu izvorne građe dopunjuje se na različite načine. Jedan od tih načina, kao što i sama elaboracija signalizira, pronađen je u toponomastičkoj građi. Međutim, udoban ambijent koji ovaj segment pruža pokazao se nebrojano puta kao klizav teren. Sami zaključci pojedinih istraživanja ove problematike koji su u konstrukciji

[59] Kruševac je zabilježen u komplikovanim oblicima Crezcuacts, Kratscerwetz, u: Anđelić T. 1978. 23. Kakjun je pisan kao Chaghiun, Poljica kao Poglice, Žabica kao Xabiza, Žakovo kao Xacouo, u: Kurtović E. 2012. 17, 16, 14. i 9.

[60] Neki primjeri nomenklature hercegovih naselja su već navedeni. Ovdje ćemo nabrojati samo neke: Soko cum domino Strynon, Codidich, Chechnauchoy, Iblagayscusem, Popohosti, Vnizats uniuesegno, u: Динић М. 1978.b. 180, 198, 210, 206. i 205.

[61] **Кл8чь**, **Липовица**, **Р8диницє**, **Рибићи**, **Р8динє**, **Света Гора**, **Липьница**, u: Мргић-Радојчић Ј. 2005. 103; **Дрива**, **Остр8жница**, **Градєць**, **Дворицє**, u: Ћирковић С. 2008. 22; **К8рило**, **Осельникь**, **Слано**, **Трьнова**, **Подьгора**, u: Михаљчић Р. 2008. 125.

[62] Zvornik u kojem su obitavali brojni dubrovački trgovci je zapisivan više u obliku njegova prvenstvenog imena Zvonika kao Suonich in Ussora, u: Динић М. 1978.d. 295. Isti su slučajevi i s Dubrovčanima dobro poznatom Srebrenicom i Srebrenikom, odnosno Streberniča i Strebenich ili Visokim kojeg pišu Visochi, u: Динић М. 1978.c. 358-359. Gorasde također nije udaljeno od izvornog oblika Goražde, u: Динић М. 1978.a. 312.

[63] Dubrovčani u rijetkim slučajevima prevode imena bosanskih naselja. Takvi su slučajevi sa Zvornikom koji je u prevodu nosio ime civitas Campane; Soko u Konavlima je nazivan Falcone ili Falchonum; Vidovo Polje je prevođeno u Planum Sancti Viti; Starigrad je prevođen u Castrum Antiqua; Civitas Pontis je upravo zbog prevođenja u pojedinim varijantama smatran Mostarom; Olovo se ponekad javlja u talijanskom obliku *citta de Piombo* i Drijeva iz domaćih povelja u dubrovačkim spisima su Narente.

HT 15.indd 187 09.10.15. 15:32

rečenica često sadržavali nesigurnosti u oblicima riječi "možda, vjerovatno, moguće, asocira, podsjeća", jasno svjedoče o mogućnosti i dometima toponima kao izvora. Zaploviti u toponomastička istraživanja često za naučnika može značiti gubitak vremena bez kvalitetnih rezultata, što može dovesti i do smanjenja samopouzdanja kod samog istraživača. Međutim, toponomastička građa je uistinu takva, labilna, podložna promjenama koje se ne daju uvijek identificirati.

Opravdano je na koncu kratkog presjeka postaviti i pitanje koliko mi uopće znamo o srednjovjekovnom imenovanju naselja, koliko smo prodrli u srž problema, koliko smo već otkrili određene zakonitosti, a koliko će ih struka uspjeti otkriti u budućnosti? Sasvim je tačno stanovište da niti u jednoj oblasti ne možemo otkriti sve pojedinosti, međutim naš pregled polučuje kako se u spomenutim skupinama toponima kristaliziraju određene zakonitosti koje je struka usvojila, te kako je zadatak budućih istraživanja da dosadašnja saznanja adekvatnije ukomponuju u historijski kontekst.

Kao temelj metodološkog pristupa budućih istraživanja nameće se i potreba intenzivinije saradnje arheologije i toponomastike. Ova konstatacija dobija na snazi ukoliko uzmemo u obzir kako se u gotovo posljednjih stoljeće i pol istražuje toponomastička zaostavština, te kako je najveći dio građe te vrste odavno pređeno gradivo. Arheologija u segmentu ubikacije može ponuditi jasne odgovore na mnoga pitanja, međutim za naše uslove takva istraživanja su zbog ekonomske situacije uveliko prorijeđena. Naredni period bi svakako moglo biti i vrijeme kada će lingvisti više pažnje posvetiti srednjovjekovnim toponimima. Aktiviranje interdisciplinarnog pristupa ogleda se u činjenici kako je pisati historijske događaje i procese o nekom mjestu ili oblasti odmah u startu oštećeno ukoliko nije uspostavljen njegov jasan i zaokružen historijsko-geografski okvir.

HT 15.indd 188 09.10.15. 15:32

LITERATURA

- Alerić D. 1986. "Pogled na toponim Počitelj". *Filologija, 16*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti. 9-18.
- Anđelić P. 1963. "Trgovište, varoš i grad u srednjovjekovnoj Bosni". *Glasnik Zemaljskog muzeja* NS (A) XVIII. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine. 179-194.
- Anđelić P. 1973. *Bobovac i kraljeva Sutjeska – Stolna mjesta bosanskih vladara u XIV i XV stoljeću*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Anđelić P. 1975.a. "Srednjovjekovna kultna mjesta u okolini Konjica". *Glasnik Zemaljskog muzeja* NS (A) XII. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine. 185-199.
- Anđelić P. 1975.b. *Historijski spomenici Konjica i okoline*. Konjic: Općina Konjic.
- Anđelić P. 1983. "Srednjovjekovna humska župa Žaba". *Hercegovina, 2*. Mostar: Muzej Hercegovine Mostar. 35-55.
- Anđelić T. 1978. "Srednjovjekovni grad kod vrela Lištice u Hercegovini". *Tribunia, 4.* Trebinje: Muzej Hercegovine Trebinje. 11-24.
- Anđelić P. 1981. "Bišće i Blagaj, politički centar Humske zemlje u srednjem vijeku". *Hercegovina, 1*. Mostar: Muzej Hercegovine Mostar. 41-72.
- Bejtić A. 1971. "Rudo i rudski kraj kroz vijekove". *Rudo – Spomenica povodom 30-te godišnjice Prve proleterske brigade*. Sarajevo: Međurepublička zajednica za kulturno-prosvjetnu djelatnost. 179-194.
- Бешлагић Ш. 1976. "Стари град Јелеч у Подрињу". *Прилози XI-XII*/11-12. Сарајево: Институт за историју. 221-235.
- Бошковић С. 1866. *Историја света.* Београд: Главна српска књижара.
- Цвијић Ј. 1902. "Антропогеографски проблеми Балканскога полуострва". *Српски етнографски зборник,* IV. Београд: Српска Краљевска Академија.
- Ћирковић С. 1998. "Насељени градови Константина Порфирогенита и најстарија територијална организација". *Зборник радова Византолошког института* САНУ XXXVII. Београд: Византолошки институт Српске академије наука и уметности. 9-32.
- Ћирковић С. 2008. "Писмо бана Стјепана I Котроманића кнезу и општини дубровачкој о дугу дубровачких трговаца". *Грађа о прошлости Босне, 1.* Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске. 23-37.

HT 15.indd 189 09.10.15. 15:32

– Dedić E. 2014. "*Privjesak* evropskog urbaniteta: Gradovi srednjovjekovne Bosne kao integralni dio urbaniteta istočno-centralne Evrope". *Bosna Franciscana, 41.* Sarajevo: Franjevačka teologija Sarajevo. 167-196.
– Динић М. 1978. a. "Дубровачка средњовековна каравански трговина". *Српске земље у средњем веку.* Београд: Српска књижевна задруга. 305-330.
– Динић М. 1978.b. "Земље херцега светог саве". *Српске земље у средњем веку.* Београд: Српска књижевна задруга. 178-270.
– Динић М. 1978.c. "Сребрник крај Сребренице". *Српске земље у средњем веку.* Београд: Српска књижевна задруга. 357-367.
– Динић М. 1978.d. "Средње Подриње". *Српске земље у средњем веку.* Београд: Српска књижевна задруга. 294-305.
– Domagoj Vidović D. 2010. "Pregled toponima jugozapadnog dijela Popova". *Folia Onomastica Croatica, 19*. Zagreb: Zavod za lingvistička istraživanja – Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. 283-340.
– Dumbović V. 1975. "Toponomastika Kreševa". *Dobri Pastir, XXV.* Sarajevo: Franjevačka provincija Bosna Srebrena. 81-119.
– Грковић М. 1998. "О топониму Горажде". *Радови Филозофског факултета, I.* Пале: Филозофски факултет у Српском Сарајеву. 63-66.
– Hörmann K. 1889. "Olovo". *Glasnik Zemaljskog muzeja,* I/1. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine. 63-74.
– Иванчевић П. 1892 "Село Зеленци и његове старине". *Гласник Земаљског музеја, XLVIIИ.* Сарајево: Земаљски музеј Босне и Херцеговине. 95-97.
– Јанковић-Ђорђић М. 2009. "Требиње од 7. до 12. стољећа". *Трибуниа, 12/2009.* Требиње: Музеј Херцеговине Требиње. 35-50.
– Jukić M. 2007. "Rudarstvo i rudarski toponimi u Deževicama kod Kreševa". *Bosna Franciscana, 27.* Sarajevo: Franjevačka teologija. 131-176.
– Карановић М. 1936. "Границе средњовековне босанске жупе Земљаник". *Гласник Земаљског музеја, XLVIII.* Сарајево: Земаљски музеј Босне и Херцеговине. 27-36.
– Ковачевић-Којић Д. 1976. "О насељу Дријева и његовом положају". *Годишњак Друштва историчара, XXI-XXVII.* Сарајево: Друштво историчара Босне и Херцеговине. 29-36.
– Ковачевић-Којић Д. 1978. *Градска насеља средњовјековне босанске државе.* Сарајево: Веселин Маслеша – Библиотека културно наслијеђе.
– Kurtović E. 2005. "Sitni prilog o vlasima Vlahovićima". *Godišnjak, V/2005.* Sarajevo: BZK Preporod. 49-58.

HT 15.indd 190 09.10.15. 15:32

– Kurtović E. 2008. "Vidovski, Vidovo polje i Stolac – Prvi pisani pokazatelji". *Prilozi, 37.* Sarajevo: Institut za istoriju. 87-102.
– Kurtović E. 2009.a. *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*. Sarajevo: Institut za istoriju.
– Kurtović E. 2009.b. "Vlasi Nenkovići". *Godišnjak* XXXVIII. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. 153-164.
– Kurtović E. 2012. *Vlasi Bobani*. Sarajevo: Društvo za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije.
– Krešimir Kužić K. 2000. "Promjena toponima sela Radošića iz 1389. godine". *Radovi, 42.* Zadar: Zavod za povijesne znanosti HAZU. 79-104.
– Мазалић Ђ. 1950.a "Гдје је лежао град Глаж". *Гласник Земаљског музеја НС, IV-V/1949-1950.* Сарајево: Земаљски музеј Босне и Херцеговине. 224-231.
– Мазалић Ђ. 1950.b. "Крађи чланци и расправе". *Гласник Земаљског музеја НС. IV-V/1949-1950.* Сарајево: Земаљски музеј Босне и Херцеговине. 215-242.
– Михаљчић Р. 2008. "Повеља краља Стефана Остоје Дубровчанима". *Грађа о прошлости Босне 1.* Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске. 123-135.
– Михаљчић Р. 2002. "Повеља краља Стефана Тврткa I Котроманића кнезу и војводи Хрвоју Вукчићу Хрватинићу". *Стари Српски Архив, 1.* Београд – Бања Лука – Ваљево: Филозофски факултет Београд, Филозофски факултет Бања Лука, Филозофски факултет Источно Сарајево. 117-129.
– Miklosich F. 1865. *Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen im slavich*. Wien: Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historiche Classe XIV. 1-74.
– Мргић. Ј. 2000. "Жупе и насеља земље Усоре". *Југословенски историјски часопис, 33/1-2.* Београд: Савез историчара Југославије. 29-41.
– Мргић. Ј. 2002. "Повеља бана Стјепана II Котроманића кнезу Вуку и Павлу Вукославићу". *Стари српски архив, 1.* Београд – Бања Лука – Ваљево: Филозофски факултет Београд, Филозофски факултет Бања Лука, Филозофски факултет Источно Сарајево. 79-92.
– Мргић-Радојчић Ј. 2005. "Повеља бана Тврткa Котроманића којом потврђује баштинске поседе кнезу Влатку Вукославићу". *Стари српски архив, 4.* Београд – Бања Лука – Ваљево: Филозофски факултет Београд, Филозофски факултет Бања Лука, Филозофски факултет Источно Сарајево. 99-114.

HT 15.indd 191 09.10.15. 15:32

– Mušeta-Aščerić V. 1996. "Utjecaj istoka i zapada na nastanak i razvoj urbanih naselja u Bosni u XV stoljeću". *Bosna i Hercegovina i svijet*. Sarajevo: Institut za istoriju. 55-61.
– Новаковић Б. 2009. "Топономастички трагови феудалних односа на примјеру жупе Оногоште". *Трибуниа, 12/2009.* Требиње: Музеј Херцеговине Требиње. 133-146.
– Palavestra V. 1978.a. "Prilozi za istorijsku topografiju gornjeg Podrinja". *Glasnik Zemaljskog muzeja NS (E) XXXIII.* Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine. 85-96.
– Palavestra V. 1978.b. "Historijska narodna predanja i toponomastika u trebinjskoj Površi". *Glasnik Zemaljskog muzeja NS (E) XXXII.* Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine. 101-153.
– Palavestra V. 1981. "Bilješke o historijskim predanjima i toponomastici u gornjem Podrinju". *Naše starine, XIV-XV.* Sarajevo: Zavod za zaštitu spomenika Bosne i Hercegovine. 127-138.
– Palavestra V. 1982. "Drežnica u Hercegovini". *Hercegovina, 2.* Mostar: Muzej Hercegovine Mostar. 1982. 91-123.
– Pašić I. 2009. *Predslavenski korijeni Bošnjaka, Mili i Moštre Ilirsko-Gotski korijeni bosanske vladarske dinastije, stećaka i crkve bosanske.* Sarajevo.
– Pešikan M. 1971. "Toponomastička etimologija i historijska ubifikacija". *III Program Radio Sarajeva, 2/1971.* Sarajevo: Radio Sarajevo. 180-203.
– Поповић Р. 2011. "Повеља војводе Иваниша Павловића Дубровчанима". *Грађа о прошлости Босне, 3.* Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске. 137-149.
– Ружичић Г. 1972. "Прилози историјској географији средњовековне Босне". *Историјски Гласник, 2.* Београд: Одељење за историју – Филозофски факултет Београд. 101-107.
– Sivrić M. 1996. "Srednjovjekovna humska župa Luka". *Povijest hrvatskog Počitelja.* Čapljina – Zagreb: Općina Čapljina. 168-223.
– Скарић В. 1922. "Стара босанска властела у данашњој топономастици". *Гласник српског географског друштва, 7-8.* Београд: Српско географско друштво. 125-136.
– Skarić V. 1937. "Župa Zemljanik i stara nahija Zmijanje". *Гласник Земаљског музеја, XLIX.* Сарајево: Земаљски музеј Босне и Херцеговине. 37-53.
– Скарић В. 1939. *Старо рударско право у Србији и Босни.* Београд: Српска Краљевска Академија.

HT 15.indd 192 09.10.15. 15:32

– Skok P. 1971-1973. *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika, I-III.* Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.
– Смиљанић А. 2011. "Повеља војводе Ђурђа Војсалића којом потврђује баштинске посједе Ђурђевићима". *Грађа о прошлости Босне, 3.* Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске. 117-135.
– Спасојевић Д. 2006. "Средњовековни утврђени градови средњег Полимља". *Милешевски записи, 2.* Пријепоље: Музеј у Пријепољу. 35-69.
– Thallóczy L. 1914. *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens in Mittelalter*. München und Leipzig:
– Томовић Г. 1992. "Средњовековна рударска топонимија у околини Пријепоља". *Милешевски записи,* 2. Пријепоље: Музеј у Пријепољу. 91-99.
– Тошић Ђ. 1990. "Земљорадња у средњовјековној жупи Требиње". *Годишњак Друштва историчара, XL-XLI/1989-1990.* Сарајево: Друштво историчара Босне и Херцеговине. 42-57.
– Тошић Ђ. 2004. "Прилог проучавању Дољих Влаха у источној Херцеговини". *Зборник за историју Босне и Херцеговине, 4.* Београд: Српска академија наука и уметности. 81-132.
– Vego M. 1957. "Prilog topografiji srednjovjekovne Hercegovine". *Glasnik Zemaljskog muzeja NS (A) XII.* Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine. 267-276.
– Vego M. 1976. "Starost naselja i grada Počitelja na Neretvi". *Sloboda*, *god. XXXII, br. 32.* Mostar: 9. kolovoz 1976. 6.
– Vego M. 1978. "Kultna mjesta u topografiji stare Hercegovine u srednjem vijeku". *Starine, 57.* Zagreb: Jugoslovenska akademija nauka i umjetnosti. 93-110.
– Vego M. 1980. *Iz istorije srednjovjekovne Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Svjetlost.
– Zarzycki M. 1891. "Varošica Ustikolina". *Glasnik Zemaljskog muzeja, III/2.* Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine. 209-213.
– Zirdum A. 2001. "Karta srednjovjekovnih crkava na tlu Bosne i Hercegovine". *Bosna Franciscana,* IX, Sarajevo: Franjevačka teologija Sarajevo. 161-219.
– Zovko I. 1889. "Odakle je postalo ime Vitina". *Glasnik Zemaljskog muzeja, IV/1.* Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine. 90-91.

HT 15.indd 193 09.10.15. 15:32

Enes Dedić, TOPONOMASTIČKA GRAĐA SREDNJOVJEKOVNE BOSNE
Historijska traganja, 15, 2015. [str.161-195]

THE TOPONOMASTIC SOURCES OF MEDIEVAL BOSNIA

Summary

Despite the fact that study of toponomastic material on the territory covered by the medieval Bosnian state has continually been carried out for longer than a century, the research has not yet offered a detailed and serious description in the form of a special monograph. The conducted research whose results are presented on preceding pages indicates a complexity of this thematic frame. Medieval toponyms represent an important source for the research of past, however they do not represent a conserved type of information that has maintained its primary form until modern times. With the use of toponomastic material it is possible to view the various segments of medieval Bosnian history. The transformation of medieval settlement has left its traces on toponomastics, and therefore the village as the most frequent and basic form of settlement, with a completely agrarian character was marked with the toponym "vas". The need for storage of goods was the reason why merchants spent more time on the places where a bazaar day was held once a week thus creating market places which were named after the days of the week when the sales were made. In the next phase, the need to preserve the goods and more frequent trading caused the stay of greater number of people on the squares which resulted with the development of the settlement of a higher level. The part of the settlement where permanent trading and crafting was performed was called *varoš* (town), a term which would later on be applied to the whole settlement and which has become a toponym.

The long connection of one kindred to a certain geographic region inevitably brought to the instituting of personal or family names and rarely nicknames as toponym tags for a narrow or wide land area i.e. for the name of the whole settled place. The names of medieval settlements in many cases derived from vocations or activities which the population of the area performed. In toponomastic material the elements of all three churches the Bosnian, Catholic and Orthodox are present, but also the elements which with certain modifications represent pre-Christian Slav heritage. The folk tales often attempt to construct an image about the name of the settlement as the name given by a famous person in fatal times and put the name of the settlement in the same plain with some supernatural phenomena.

HT 15.indd 194 09.10.15. 15:32

The basic method of ubication of toponyms of medieval Bosnia was reduced to the observation in which area the settlement could be found on the basis of the context of the source in which it appeared, then the wide area was narrowed to the level which the historic context allowed and then systematic search for the toponym followed on that narrow area or at least for the toponym which had the similar content in the root. Along with this, historiography has also recorded the use of the method of adaptation of reading the medieval toponyms with present names, following the order of mentioning the settlements in charters.

Key words: medieval Bosnia, toponomastics, methodology, identification, ubication, ethimology

HT 15.indd 195 09.10.15. 15:32